

"וצ"ע מה קשה לו בזה"

כמות השמן בהדלקת נר חנוכה בערב שבת • מוגש ע"י הרה"ת ר' יוסף ישעי' שי' ברוין, משפיע במתיבתא בסידני, אוסטרליה

אַ וואָרט פון רבי'ן

דיוקים בדברי והנהגות
כ"ק אדמו"ר שליט"א

שאלה: באגרות קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א חי"ב ע' ג מתייחס כ"ק אד"ש להערותיו של "הוו"ח אי"א נו"נ וכו' מו"ה אלתר משה שי' [ראגינסקי]" בלוח כולל חב"ד. בין השאר, כותב הרבי: "בעש"ק חנוכה צ"ל שמן שידלוק לכה"פ חצי שעה אחר שקיעה"ח — כ"כ בלוח[1]. וצ"ע מה קשה לו בזה".

ולדידי קשיא טובא, דהרי קיימא לן שבערב שבת חנוכה צריך להיות שמן בכדי שידלקו הנרות עד חצי שעה אחר **צאת הכוכבים**, כמפורש בפוסקים[2]. וביותר תמוה לשונו הקדוש של כ"ק אד"ש: "וצ"ע מה קשה לו בזה", כי גם אם נתרץ באיזשהו אופן שגם בשמן כדי חצי שעה אחר שקיעה"ח סגי, ודלא כמ"ש הפוסקים — עדיין צריך ביאור מש"כ כ"ק אד"ש **בפשיטות** ש"צ"ע מה קשה", כאילו דבר פשוט הוא. ומצוה ליישב.

חצי שעה אחר שקיעה – בהתאם לדעה שזמן ההדלקה בשקיעת החמה

תשובה: א. הנה*[2], פשוט וברור הדבר, שכשם שבתורתו של ר' מאיר כתוב כתנות אור באל"ף[3], כמו כן דברי כ"ק אד"ש אמיתיים ומאירים כנתינתם מסיני, וכל העדר הבנה — מקורה בקוצר המשיג ועומק המושג. אולם, למרות הידיעה "בוודאות גמורה שהדברים שנאמרו ע"י רבותינו נשיאינו שהם סמוכים איש מפי איש עד משה רבינו הם אמיתיים בתכלית, ואשר רבותינו נשיאינו בטח הבינו את הדברים", עם כל זה "צ"ל ההשתדלות שהדברים יהיו מושגים ומובנים גם בשכלו"[4].

ובנדו"ד, בכדי להבין כ"ז, עלינו להתחקות אחר מקור ושורש הענין, וכדלקמן. דהנה, איתא בגמ' (שבת כא, ב) "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק". והנה בפירוש "משתשקע החמה" נחלקו ראשונים, דלכמה שיטות[5] זמנה בסוף שקיעה, והיינו צאת הכוכבים[6], וכן **נפסק הדין** בטושו"ע או"ח סתרע"ב (ס"א) ובנו"כ. אמנם[7], כמה אחרונים[8] כתבו שזמנה בתחילת השקיעה, בשעה שהשמש שוקעת ונעלמת מהאופק, והעמיסו כן בדעת הראשונים[9] (והגאונים[10]).

ובאשר לזמן זה "שתכלה רגל מן השוק" — כתבו הראשונים[11] שהוא חצי שעה לאחר מכן (או יותר[12]), **וכן נפסק** חצי שעה (ועד"ז חמשים מינוט) הוא "לשיעורא", וא"צ שידלקו **בפועל** חצי שעה לאחר צאה"כ — אין הכרח לזה, וסגי בנתינת שמן כדי חמשים מינוט, אף שדולק זמן רב לפני שקיעה"ח, כל שדולק עד צאה"כ. ועצ"ע.

— ע"ד סמכות לוח כולל חב"ד, יש להעיר מאג"ק חט"ו ע' כה "שעברתי עליו", וראה גם אג"ק חי"ב ע' א (ובשוה"ג) ע"ד שינויים והגהות שנעשו ע"י כ"ק אד"ש בלוח הנ"ל. ולהעיר גם משיחות קודש תשנ"ב ח"א ע' 21.

2) ראה בפרטיות בנו"כ השו"ע או"ח סתרע"ט. ועד כדי כך, שבכ"מ (חיי אדם כלל קנד סל"ה. קצור שו"ע סי' קלט סי"ז) מבואר, דאל"כ ה"ז חשש ברכה לבטלה. ומשו"ה, באין בו כדי חצי שעה לאחר צאה"כ ידליק ואל יברך (משנ"ב סתרע"ב ס"ב בבה"ל ד"ה כזה, בשם הפמ"ג). ועכ"פ צ"ל בא' מהנרות שמן כשיעור הנ"ל (משנ"ב שם סק"ב. כה"ח שם).

*2) עיקרי הדברים נתפרסמו כבר ע"י כותב השורות בהתקשרות גליון רסג. ולא נצרכה אלא להעדפה, בשביל דבר שנתחדש בה מאז.

3) וראה בהנסמן בגליוננו לחודש אלול אשתקד (ע' 23 הערה 8).

4) התוועדויות תשד"מ ח"ג ע' 2055. — הציטוט המלא נתפרסם כבר במסגרת שבגליוננו לחודש אייר אשתקד (ע' 27).

5) ר"ת בספר הישר (סי' קפא). תוד"ה נפסל — מנחות כ, ב. **ועוד** — נסמנו באנציקלופדיא תלמודית ערך חנוכה עי' שו. ישראל והזמנים ח"א עמ' רצז ואילך. הזמנים בהלכה ח"ב ע' תקנו ואילך.

6) כ"ה במג"א או"ח סתרע"ב סק"א בדברי השו"ע. ומפורש כן בדברי הראשונים — ראה בהנסמן בספרים שבהערה 5. וראה גם בס' בני בינה (שבסו"ס חשמונאי ובניו) סימן ב. ואכ"מ. [אלא, שכמה ראשונים ס"ל דסוף שקיעה היינו ג' רבעי מיל לפני צאה"כ, עי"ש].

7) שיטה נוספת — דעת היראים (השלם — סוס"י רעד) להדליק ג' רבעי מיל לפני שקיעה"ח, ובהתאם לשיטתו בזמן בין השמשות, ואכ"מ, כיון שבלא"ה דעת יחיד היא, ולא נתקבלה להלכה.

8) ביאור הגר"א לאו"ח סרפ"א. פר"ח סתרע"ב ס"א. ועוד — נסמנו בס' שבהערה 5.

9) במשנ"ב (סתרע"ב בבה"ל ד"ה ולא מקדימים) מצדד כן בלשון הרמב"ם. אבל ראה בישראל והזמנים ע' רצג בשוה"ג (וש"נ) הוכחות שונות שאין כן דעת הרמב"ם (חלקם הובאו לקמן הערה 15). ובס' הזמנים בהלכה (שבהערה 5) מעמיס כן בדעת מהר"ם מרוטנבורג, מהרי"ל ועוד (וכולם ס"ל — לכאורה — כשיטת הגאונים בנוגע לבין השמשות), עי"ש.

10) כיון דס"ל שזמן ביה"ש מתחיל בשקיעת החמה מתחת לאופק — ערוה"ש או"ח סתרע"ב ס"ד, ועוד. ובפרטיות, שבאוצר הגאונים (שבת חלק התשובות סי' סד) הובאה תשובת רב האי גאון שתרמודאי מתאחרין "עד שחשכה", ומכיון שסוף הזמן עם חשיכה, בע"כ שתחלתו בשקיעת החמה — הזמנים בהלכה שבהערה 5.

11) רי"ף שבת שם. רמב"ם הלכות חנוכה פ"ד

1) בלוח כולל חב"ד שלפנינו (-לוח כולל חב"ד דשנים ההם אינו תח"י כעת) הוא בשינוי. ושם, שצ"ל שמן שידלוק **חמישים מינוט** אחר שקיעה"ח. ואולי הוא "משנה אחרונה", בהתאם למנהגנו (בימות החול) ש"מדייקים שידלקו הנרות חמשים מינוט לכל הפחות" (נתפרסם לראשונה בהיום יום (קה"ת, תש"ג ואילך) כ"ה כסלו, ושוב בקונטרס ברוך שעשה נסים (קה"ת, תשי"א)). אלא, שבימות החול מפורש רק "חמשים מינוט" ולא "חמשים מינוט **אחר שקיעה"ח**". ואולי י"ל, ששינוי זה נעשה בהתאם לביאורו של כ"ק אד"ש (אג"ק ח"י ע' קנג) בטעם מנהג הנ"ל שהוא כדי שיהי' בו שעור חצי שעה לאחר צאה"כ (וכדלקמן בפנים. וראה לקמן הערה *31). ועפ"ז אפ"ל, דבע"ש (לא סגי בשיעור חמשים מינוט לחוד, כ"א) צריך שיהי' בו כדי "חמשים מינוט **אחר שקיעה"ח**", בכדי שיספיק עד חצי שעה אחר צאה"כ (ע"פ אופן החשבון ד"חמשים מינוט" שנתבאר לקמן בפנים (בגליון הבא בעז"ה)).

[ואף שבשעתו לא נתפרסם מכתב הנ"ל (נתפרסם לראשונה בשעת הדפסת אג"ק הנ"ל בשנת תשמ"ט, ושוב בשנת תשנ"ב בהוספות ללקו"ש ח"ל ע' 306) — מ"מ, ממקומו הוא מוכרע, שהרי גם בהערות למנהגי בית הרב (שבקונטרס ברוך שעשה נסים הנ"ל (ולאח"ז בהוספות לשו"ע אדה"ז ח"ד ע' עד [תשכז], ובספר המנהגים — חב"ד) מציין כ"ק אד"ש ל"פמ"ג סתרע"ב א"א סק"ג", שמשם עולה ביאור הנ"ל (וכפי שנתפרט במכתב הנ"ל). וכפי שיתי' לקמן בהערות שבגליון הבא בעז"ה].

אמנם, להנתבאר לקמן (בגליון הבא בעז"ה) בדעת הפוסקים, שבזמנינו שמדליקין בפנים, שיעור

אוצר החכמה 13297

בשו"ע (שם ס"ב).

ומבואר שם בגמרא ללישנא קמא, שאם לא הדליק משתשקע החמה מדליק עד שתכלה רגל מן השוק, וללישנא בתרא – היינו "לשיעורא" שצריך לתת בו שמן כשיעור שיהא דולק עד שתכלה רגל מן השוק. ולהלכה נפסק שלכתחילה יש לחוש לב' הלשונות, להדליק קודם שתכלה רגל מן השוק, וגם ליתן בו שמן כשיעור (שו"ע סתרע"ב ס"ב)[13].

ומעתה, נתנה ראש ונשובה למכתב דנן, והנה מריש הוה אמינא דמכתב זה הוא בהתאם להשיטות שמדליקים בשקיעת החמה, וסתם **לדינא** כשיטה זו. ואה"נ דגם בחול סגי בשיעור חצי שעה אחר שקיעת החמה. ומנא אמינא לה, דהנה שיטה זו להדליק בשעת שקיעת החמה, תחילת שקיעה, יסודה בשיטת הגאונים שכל דיני שקיעה שאמרו הם בתחילת השקיעה[14]. ומעתה, כיון שב"סדר הכנסת שבת" שבסדור אדה"ז הכריע להלכה כדעת הגאונים, ממילא לדידן ודאי שצריך להדליק בתחילת שקיעה. ואתי שפיר מש"כ בלוח הנ"ל "חצי שעה אחר שקיעת החמה" **בפשטות**[15].

ואף שמנהגנו שידלקו הנרות חמשים מינוט גם בחול (היום יום כ"ה כסלו), והוא לחוש להדיעה שזמנה בצאת הכוכבים (ראה אג"ק ח"י ע' קנג)[16] – הרי כ"ז לחומרא וליתר שאת, אבל מעיקרא דדינא סגי בחצי שעה אחר שקיעת החמה. ובלוח נקט כפי שהוא מצד עיקר הדין, ולא נחית לחומרא זו ע"פ מנהג חב"ד[17].

וראי' לדבר, שב"סדר הכנסת שבת" הנ"ל בהמשך להפס"ד ה"ה. ובתשובות הגאונים (שבהערה הקודמת – סי' סה) חצי שעה או שעה. וראה מש"כ בזה בהזמנים בהלכה ח"ב ע' תקסב הערה 40.

12) כ"ה לשון הרמב"ם שבהערה הקודמת. ואולי דעתו כמ"ש בחי' הריטב"א (רייכמן) שבת כא, ב ש"משתכלה רגל מן השוק" הוא בכ"מ לפי ענינו. וכ"כ (באנציקלופדיא תלמודית ערך חנוכה ע' שח. קונטרס המועדים ע' לז) בשם הגרי"ז מבריסק. וראה התוועדויות תשד"מ ח"ב ע' 689 דכ"ה משמעות **פשטות הסוגיא**. וראה הזמנים בהלכה שם ע' תקסד (ושם ע' תקסג הערה 42, שבארחות חיים הל' חנוכה סט"ו כתב "או יותר מעט"). בני בינה (שבהערה 6) ע' רסו. ישראל והזמנים ע' דש.

[ולהעיר ממש"כ בחידושי מהרצ"א חנוכה כמ"פ (הובא בנטעי גבריאל חנוכה פל"א סק"ג) ששיעור חצי שעה הוא שעה זמנית. ועפ"ז כתב שז"כ הרמב"ם "או יותר". ובנטעי גבריאל (שם) הוסיף עוד לפרש עפ"ז מנהגנו (דלקמן בפנים) שידלקו הנרות חמשים מינוט שהוא מטעם הנ"ל. אבל, באג"ק ע' קנג (דלקמן בפנים) מבואר באופן אחר].

13) פרטי הדעות בזה – נסמנו באנציקלופדיא תלמודית ערך חנוכה ע' שח ואילך.

14) כנ"ל הערה 10.

15) ולפ"ז נצטרך לומר ששיעור "חצי שעה" שבדברי הרי"ף והרמב"ם (שבהערה 11) – היינו למר כדאית לי' ולמר כדאית לי', דלהשיטות שהתחלת זמנה בתחלת שקיעה – ה"ז חצי שעה לאחר שקיעה"ח, ובפרט דאפושי פלוגתא לא מפשינן (אלא, שעפ"ז ה"ז מחלוקת במציאות, שנחלקו מתי כלה רגל מן השוק, חצי שעה אחר שקיעה, או חצי שעה אחר צאה"כ. וצ"ע).

בגוף הענין באופן חשבון החצי שעה לשיטה זו שזמנה בתחילת שקיעה – שקו"ט בהזמנים בהלכה ח"ב ע' תקסג. ולהעיר מלשון הטור "מסוף שקיעה"ח עד חצי שעה **מן הלילה**" (ולא כתב בקצרה "מסוף שקיעה"ח עד חצי שעה אחרי"), ובאם נפרש דלדעתו "סוף שקיעה" לאו היינו צאה"כ (וכדעת הראשונים שזמנה בסוף שקיעה ולא בצאה"כ – ראה בהנסמן בהערה 6), נמצא שכוונת הטור שזמנה הרבה יותר מחצי שעה, כי השיעור דחצי שעה הוא "מן הלילה". [ולהעיר מהשקו"ט בדעת הטור בהלי שבת (או"ח סרס"א) אי ס"ל כשיטת הגאונים, או כר"ת וסייעתו – ראה ב"י וב"ח (שם). וראה בקונטרס בני בינה (שבהערה הנ"ל) ע' רסד]. שוב מצאתי שבשו"ת ארץ צבי (סי' קכא) ר"ל דלהשיטות שזמנה בתחילת שקיעה, אם מאחר אחר חצי שעה מתחילת שקיעה אינו מקיים המצוה (לכמה דעות), עי"ש. וכ"כ במשנ"ב (סתרע"ב בבה"ל ד"ה לא מאחרים), דלהסברא שדעת הרמב"ם להדליק בתחילת שקיעה (ראה הערה 9), צ"ל שזמנה חצי שעה מתחילת שקיעה.

לאידך, בכ"מ כתבו שגם המדליקין בתחילת שקיעה יתנו שמן בכדי שידלקו חצי שעה לאחר צאה"כ (ראה בהנסמן בנטעי גבריאל פ"ג סקי"ג). וצ"ע (**בחלקם**) אם הוא לחוש לדעת הסוברים שזמנה בצאה"כ, או **שלכו"ע** סוף זמנה הוא חצי שעה לאחר צאה"כ.

אמנם, ראה לקמן בפנים (בגליון הבא בעז"ה) בארוכה, שמדברי כ"ק אד"ש משמע דנקט בפשטות דלכו"ע סוף זמנה חצי שעה לאחר צאה"כ. ולהעיר מתשובת הגאונים (שבהערה 11) שכתבו "שעה או חצי שעה", והרי לדעתם - זמנה מתחילת השקיעה (ראה בהערה 10). ולכאו' מוכרח הוא מזה ש"תרמודאי" מתאחרים בשוק **אחרי** חשיכה משך זמן (רש"י ד"ה רגלא – שבת כא, ב. ועוד), ובע"כ שהוא **לאחרי** צאה"כ, והרי מטעם זה הוכיחו בדעת הרמב"ם שזמנה מצאה"כ (כיון שכתב שמשתשקע עד שתכלה ה"ז חצי שעה ומכיון ש"משתכלה" הוא לאחרי שחשכה, בע"כ ש"משתשקע" הוא בצאה"כ). ועוד הוכיחו מהפורש בכ"מ שבנ"א הולכין בשוק עד ד' מילין לאחר שקעה"ח (פסחים צד, א. וראה שנות אליהו שבת פ"ב מ"ז לשיטת הגאונים) – ראה בישראל והזמנים (שבהערה 9). [ומש"כ בשו"ע אדה"ז (או"ח סתל"א ס"ה) שזמן כניסת האדם לביתו חצי שעה לפני צאה"כ – צ"ל הכוונה שמאז ראוי לו שיכנס לביתו, באם הוא מהמקדימים. וראה הזמנים בהלכה ח"ב ע' תקסב הערה 41 באו"א].

ועפ"ז אין מחלוקת במציאות, ולכו"ע "כליא רגלא דתרמודאי" באותו זמן; משא"כ אם נאמר שנחלקו אי הוי חצי שעה אחרי שקיעה"ח או חצי שעה אחר צאה"כ – דבר שקשה לסובלו. [אלא, שי"מ שלדעת הגאונים "כליא רגלא דתרמודאי" **מיד עם חשיכה**, ממש"כ בתשובות (שבהערה 10) ש"מתאחרין לאחר כל בני אדם עד שחשיכה". ויש ליישב].

ואף שעדיין ה"ז מחלוקת במציאות, שלשיטת רבינו תם וסיעתו ה"ז חצי שעה לאחר צאה"כ **שלו** (ד' מיל אחר שקיעה"ח) – הרי, גם בדעת רבינו תם כתבו כו"כ, שמשערין בכ"מ לפי האופק שלו (ראה בהנסמן בהזמנים בהלכה ח"ב ע' שפז. וע' שפט ואילך. אבל בסדר הכנסת שבת, כנראה חולק ע"ז, ממש"כ שהוא "נגד החוש"). ועוד ועיקר, דאין הנדון דומה לנדו"ד כלל, כי המחלוקת בענין תכלה רגל מן השוק, חצי שעה לאחר צאה"כ דר"ת או דהגאונים, מסובבת ממחלוקת (במציאות) אחרת בנוגע לזמן צאה"כ, דבר התלוי בפי' **סוגיית הגמ'** בהנ"ל. [ואף ג"ז י"ל שאינה מחלוקת במציאות, דלכו"ע ישנם ב' זמנים (ואופנים) בצאה"כ, ונחלקו איזה מהם נוגע להלכה (דגם להגאונים – לאחרי ד' מיל ה"ז צאת **כל** הכוכבים; וגם לר"ת – יצאו ג' כוכבים בשיעור ג' רבעי מיל (ועכ"פ הרבה לפני ד' מילין), אלא שאין אנו בקיאין לדעת שהם בינונים ואכ"מ)]; משא"כ בנדו"ד, הרי אין שום הכרח מהגמ' שזמן זה הוא "חצי שעה", ואי"ז כ"א שיעור **שבמציאות** שנקטו הראשונים, בהתאם למה שראו במוחש בזמן שכלה רגל מן השוק (וראה בהזמנים בהלכה שבהערה 12). ומעתה, מסתבר שה"ז זמן אחיד לכו"ע. וק"ל.

וראיתי מובא בשם הגרי"ז מבריסק (בס' מעתיקי שמועה ע' ט. קונטרס המועדים ע' לח) שמש"א "עד שתכלה רגל מן השוק" – לסימנא בעלמא נקטו כן, ועיקר הכוונה – חצי שעה (והוא דלא כהסוברים שזמן זה משתנה בכל מקום לפי ענינו). ועפ"ז, לכאורה מסתבר לומר שהוא חצי שעה לכל השיטות בזמן ההדלקה. אמנם (נוסף לזה שסברא הנ"ל שנדחתה ע"י הגרי"ז מבריסק הובאה בדברי הראשונים כמלאכים, כדלעיל הערה 12 (ושם הובא כן בשם הגרי"ז מבריסק עצמו), עוד זאת) צ"ע, דהרי אא"פ לפרש כן בלישנא קמא דגמרא ש"משתכלה" הוא סוף זמן ההדלקה, ודוחק לומר שגם בזה נחלקו לישנא קמא ובתרא, אי "משתכלה" בדוקא הוא או לסימנא. ועוד, שהרי הגרי"ז עצמו הוכיח מדברי הרמב"ם (חנוכה פ"ד ה"ה), שאי"ז שיעור בהנר אלא בהמצוה, שצריך שתהא דולקת עד שתכלה, ועפ"ז, במדליק באמצע הזמן – אינו נותן שמן אלא עד שתכלה (מעתיקי שמועה שם. קונטרס המועדים ע' לז. – ולהעיר שכבר קדמו המג"א בסי' תרע"ב סק"ב. וראה לקמן בפנים (בגליון הבא בעז"ה)). וא"כ איך אפ"ל שהוא לסימנא בעלמא ואינו תלוי בזמן שכלתה רגל בפועל, והכוונה – חצי שעה. ובלא"ה, גם לסברתו י"ל דלהשיטות שתחילת ההדלקה בשקיעה"ח, משתנה הפי' בהסימן שבגמ', והוא קרוב לשעה. ודו"ק.

16) באג"ק שם כתב שהוא בהתאם למחלוקת באם להדליק לפני מעריב או לאחרי'. אבל ראה לקמן בפנים (בגליון הבא בעז"ה) בארוכה, באופן החשבון, שהוא בכדי שידלקו הנרות חצי שעה לאחרי צאה"כ. ועפ"ז י"ל שהוא גם בהתאם להדעה שזמנה בצאה"כ. וראה בארוכה לקמן הערה *31.

17) וכבכ"מ בלוח הנ"ל, שנקט כעיקר הדין, למרות שמנהגנו באופן אחר – ולדוגמא: העדר הישיבה בסוכה בשעת הגשמים; חובת שינה בסוכה,

דאחר השקיעה מיד מתחיל בין השמשות, כותב "וכן פסק הפר"ח לאו"ח סי' תרע"ב". והרי דברי הפר"ח מוסבים ביחס להדלקת נ"ח, ופוסק להלכה שזמנה מתחילת השקיעה[18]. ומכאן, שגם לדעת אדה"ז זמנה בתחילת שקיעה, ואמטו להכי, כתבו בלוח כולל חב"ד בפשיטות, דיש ליזהר שידלקו הנרות חצי שעה אחר שקיעת החמה.

ובפרט, שבדורות האחרונים נתפשטה ההוראה להדליק בתחילת שקיעה דוקא, בהתאם לדעת הגאונים, ע"פ דברי הפר"ח (הנ"ל), הגר"א[19], ערוך השלחן (על אתר) ועוד[20]. וכן המנהג בכ"מ, הן אצל המקובלים (מישיבת בית אל)[21], והן אצל הפרושים האשכנזים[22], וגם אצל כמה מאחבנ"י הספרדים[23]. ובהתאם לזה, מובן בפשטות משו"כ כ"ק אד"ש "צ"ע מה קשה לו בזה", כיון שלהלכה למעשה נקטינן כשיטה זו.

דחיית סברא הנ"ל: זמן ההדלקה לדידן בצאת הכוכבים

ב. אלא, שכ"ז איננו שווה לי, דאת"ל כן שמנהגנו להלכה להדליק בתחילת שקיעה ע"פ דעת הגאונים דנקטינן כוותייהו, הרי כל כי האי הו"ל לפרושי בהדיא, ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ולא נתפרש בשום מקום שלדידן קיי"ל להלכה שזמנו בתחילת השקיעה[24].

[ואף גם הפוסקים הנ"ל שכתבו להדליק בתחילת השקיעה ונתפשט המנהג כן בכ"מ, כנ"ל – הרי בכמה מהנ"ל מפורש שזהו **לחומרא** לצאת דעת הסוברים שעיקר זמנה בתחילת שקיעה[25], אבל מנ"ל להקל בנוגע לשיעור כמות השמן. ואדרבה – בכ"מ איתא להדיא שהמחמיר להדליק בתחלת השקיעה עליו להוסיף שמן באופן שידלקו הנרות חצי שעה אחר צאה"כ[26]]

ועוד זאת, שהרי מנהגנו להדליק "בין מנחה למעריב" ("היום יום" כ"ה כסלו. ספר המנהגים – חב"ד מנהגי חנוכה. לקו"ש חט"ו ע' 537). ואם איתא, דקיי"ל להלכה שזמנה בתחילת שקיעה, עדיפא הו"ל למימר שמנהגנו להדליק בתחילת השקיעה[27]. ובע"כ שהוא מטעם אחר לגמרי, והוא שנחלקו האחרונים[28] במי שדרכו להתפלל מעריב תמיד בזמנו בצאת הכוכבים (כמנהגנו*[28]), והרי זמן הדלקת נ"ח הוא ג"כ בצאה"כ (להשו"ע וסייעתו), איזה מהן יקדים. ובכדי להימנע ממחלוקת זו נהגו בפועל להדליק לפני זמן מעריב, בכדי שלא להיכנס לפלוגתא הנ"ל[29]. ומכאן, שאדרבה **עיקר** זמנה בצאת הכוכבים*[29].

וכן יוצא מפורש ממש"כ כ"ק אד"ש (אג"ק שם) בטעם מנהגנו לדייק שידלקו הנרות חמשים מינוט שהוא מטעם "שישנם דעות חלוקות בזמן ההדלקה אם הוא קודם תפלת מעריב או לאחרי', לכן מהדרין לעשות כשתי הדעות, היינו להדליק לאחר תפלת מנחה ובאופן שיהי' שמן בנרות כדי כל השיעור לאחר מעריב". ולכאורה עדיפא הו"ל למימר, שמנהגנו הוא בהתאם להדיעה שזמנה בשקיעת החמה, ומהדרין שידלקו הנרות חצי שעה אחר צאה"כ לחוש לדעה שזמנה בצאה"כ[30]. ועל כרחך לומר, שאין מקום לספק, שבנוגע למעשה ס"ל שזמנה בצאה"כ, אלא שמכיון שבשעת צאה"כ ישנה "התנגשות" עם תפילת מעריב, **לכן** מקדימין להדליק לפנ"ז[31] (אבל באופן שיספיק עד חצי שעה לאחר צאה"כ*[31]).

ועוד.

18) וראה בהערות לסדר הכנסת שבת שבקובץ תפארת יהודה קלמן ע' 401 ע"ד הוכחת הפר"ח, ומקורו.

ויש להעיר שבקונטרס דבי שמשא העלה הפר"ח **שלא** להדליק בתחילת השקיעה, דשרגא בטיהרא מאי אהני. וצע"ק.

עוד צל"ע, מה שציין אדה"ז לפר"ח בסי' תרע"ב, אף שמקומו ובארוכה בסי' רסא, וכמצויין בפר"ח בסי' תרע"ב גופא.

19) שקו"ט בדעת הגר"א – ראה בהנסמן בישראל והזמנים ע' חצר. פסקי תשובות סרע"ב הערה 2. ועוד.

20) רשימה מלאה של הסוברים שזמנה מתחילת שקיעה – ראה בהנסמן בהזמנים בהלכה ח"ב ע' תקס.

21) בהתאם למש"כ הפע"ח (שער החנוכה פ"ד) "כי אז היא מדת לילה" – ראה בהזמנים בהלכה שם הערה 34. וכן י"ל בהמבואר בדא"ח, שעניינן להאיר את **החושך** (סה"מ מלוקט ח"ב ע' יח. וש"נ). וכן משמע מהמבואר (נסמנו שם ע' יז הערה 4) בהחילוק בין נ"ח לנר שבת, שנר שבת הוא קודם השקיעה, ונ"ח משתשקע החמה, ומשמע (קצת) שהכוונה לתחילת שקיעה. אבל ראה לקמן בפנים (ס"ב) שבסה"מ תרע"ח איתא להדיא שהוא בסוף שקיעה.

22) ראה הזמנים בהלכה שם הערה 35.

23) הזמנים בהלכה שם.

24) ומש"כ בסדר הכנסת שבת מדברי הפר"ח – לא נחית אדה"ז שם להלכות הדלקת נ"ח, ולא העתיק כ"א דעת הפר"ח בפירוש "משתשקע החמה" (בד"כ) שהוא תחילת שקיעה (וראה לעיל הערה 18, שבאמת צ"ע שלא ציין לסי' רסא – בדיני בין השמשות). והרי לכמה שיטות מדליקין בצאה"כ של שיטת הגאונים – ראה בהנסמן בהזמנים בהלכה שם הערה 37 (ושקו"ט בסברא – שם ע' תקנט). נטעי גבריאל חנוכה פ"ג בתחילתו. וש"נ. ובנדו"ד, אכן פירוש "משתשקע" שלא כרגיל, ושערי סברות לא נגעלו. וראה לקמן הערה 33.

25) ולדוגמא, בשו"ת ארץ צבי שבהערה 15.

26) ראה לעיל הערה הנ"ל.

27) אף שכ"ה בלוח כולל חב"ד שמנהגנו להדליק **אחר השקיעה** בין מנחה למעריב. אבל, מסתבר שאי"ז עיקר הענין. - והנה בהערות למנהגי חנוכה מציין כ"ק אד"ש ל"טושו"ע סתרע"ב ונ"כ". וי"ל בזה בתרי אנפי: דכוונתו להשקו"ט בזמן תחילת ההדלקה, שקעה"ח או צאה"כ (שדנו בזה נו"כ השו"ע אלו – פר"ח, ביאור הגר"א, משנ"ב (בבה"ל), ערוה"ש (ועוד) לסימן הנ"ל); או יאמר שכוונתו להשקו"ט בנוגע להקדמת תפלת ערבית להדלקת נ"ח (שקו"ט בזה – מג"א, בה"ט, שע"ת, פמ"ג (בא"א), משנ"ב (ועוד) לסימן הנ"ל). ומסתבר יותר, שהכוונה כפי אופן הב' מכמה טעמים, ובעיקר – מחמת הלשון "בין מנחה למעריב". [אבל, להעיר שכציון הנ"ל מצינו בסה"מ מלוקט ח"ב ע' כה הערה 5 ביחס לזמן תחילת ההדלקה].

28) ראה בהמצויין לעיל הערה 27. ונסמנו הדעות בזה ובארוכה בישראל והזמנים ע' שה ואילך.

*28) ראה שו"ת אדה"ז ס"ז בסופו שבדורות האחרונים נהגו להחמיר להתפלל ערבית בזמנה.

29) כן העלה המשנ"ב (סתרע"ב בבה"ל ד"ה לא מאחרים) – ולהעיר, שבנתאחר עד זמן מעריב, הכריע כ"ק אד"ש כדעת רוב הפוסקים שיש להתפלל ערבית קודם (ראה התוועדויות תשמ"ח ח"ב ע' 90 הערה 22 (בנוגע לזמן הדלקה (בביהכ"נ) כשנוסעים לציון כ"ק אדמו"ר (מוהריי"צ) נ"ע). שערי הלכה ומנהג – הוספות ומילואים ע' קסא (הערות לס' נר אהרן ע"ד מנהגו)). וי"ל שזהו הכוונה בהתוועדויות תשמ"ז ח"ב ע' 128, דזמנה בזמן ערבית.

*29) ראה התוועדויות תשמ"ז שבהערה הקודמת.

30) וכמ"ש עד"ז בשו"ת ארץ צבי (שבהערה 18). **ועוד**.

31) ועפ"ז מובן מה שמציין למשנ"ב ר"ס תרע"ב, ששם מבואר להדליק בתחילת שקיעה, בכדי שלא להיכנס לחששא הנ"ל בשאלת הקדמת ההדלקה או תפלת ערבית. [ומה שמציין ל"פמ"ג סתרע"ב א"א סק"ג" ול"סדר הכנסת שבת שבסי' רבינו הזקן" – יתי' לקמן בהערות בגליון הבא בעז"ה].

ויש לקשר להשקו"ט בנוגע לבדיקת חמץ ותפלת ערבית איזה מהן קודם, אלא שבנוגע לבדיק"ח **אא"פ** להקדים לפני צאה"כ. [ודא"נ: צל"ע טובא מש"כ באג"ק ח"ב ע' שדמ, שמנהגנו בבדיקת חמץ "**תמיד** לאחר תפלת ערבית", ולאידך בלקו"ש חי"ז ע' 434 שכשמתפללים ערבית ביחידות, המנהג לבדוק בין מנחה לערבית. ושאלתי לגדולים וטובים ואין פותר. ובשערי הלכה ומנהג ח"ב ע' פב העתיקו בי' ההוראות הנ"ל בחדא מחתא מבלי להעיר שלכאו' מילי סתראי נינהו. וצע"ג].

*31) והנה, לכאורה הכוונה שמכיון שמקדימין להדליק (מצד השקו"ט אודות זמן תפלת ערבית והדלקת נ"ח איזה מהן קודם), נהגו כבר להקדים ולהדליק בתחילת שקיעה, כיון שעי"ז "הרווחנו" (**בדרך אגב**) להשיטות שזמן ההדלקה בשקיעה"ח

ומפורש יותר ברד"ה מצותה משתשקע החמה תרע"ח (סה"מ תרע"ח ע' קיב – הובא בד"ה הנ"ל תשל"ח (סה"מ מלוקט ח"ב ע' כה הערה 5)) שמשתשקע החמה – "זהו בסוף השקיעה [היינו צאה"כ – מג"א ר"ס תרע"ב[32]] וכמ"ש התוס' במנחות ד"כ ע"ב ד"ה נפסל"[33]. ומבואר, שנקט בפשטות כסתימת השו"ע ונו"כ שזמנה בצאת הכוכבים*[33]. ולפ"ז צ"ל, שבציונו של אדה"ז בסדר הכנסת שבת לפר"ח הלכות חנוכה, לא התכוין להורות הלכה כמותו בנוגע לזמן הדלקת נ"ח, כ"א ביחס לזמן ביה"ש שזמנה בתחילת שקיעה (ונפק"מ בנוגע להכנסת שבת, דבי' עסיק בסדר הכנסת שבת שם)[34].

ועוד זאת, דגם אי נימא דזמן הדלקה בתחילת שקיעה"ח, מנ"ל ששיעור "חצי שעה" שבפוסקים קאי גם לשיטה זו. והרי לא כתבו כן כ"א ביחס לצאה"כ, וצ"ע לחדש כן מעצמנו[35].

והדרא קושיא לדוכתא, במש"כ בלוח כולל חב"ד שצ"ל שמן שידלקו עד חצי שעה אחר שקיעה"ח, ותגובת כ"ק אד"ש "צ"ע מה קשה לו בזה", אף שלהלכה קיי"ל שזמנה בצאה"כ, וא"כ צ"ל שמן כדי ח"ש אחר צאה"כ, וכמפורש בפוסקים. ויתי' אי"ה בגליון הבא.

(וע"ד מש"כ במשנ"ב שבהערה הקודמת). ומה"ט "מדייקין שידלקו הנרות חמשים מינוט לכל הפחות", כשיעור שמתחילת שקיעה עד חצי שעה לאחר צאה"כ (אופן החשבון – בגליון הבא בעז"ה). [ובאו"א קצת, שנקט זמן הכי מוקדם שאפשר להדליק – שקיעה"ח (ורק **בטרוד (יש מי שאומר** ש)יכול להדליק מפלה"מ ולמעלה – שו"ע או"ח סתרע"ב ס"א. ולהעיר משו"ע אדה"ז סתפ"ט ס"ב שהעיקר כהאומרים שמפלה"מ אינו חשוב כלילה אלא לענין תפלה). אלא, שעפ"ז צע"ק הלשון "חמשים מינוט **לכל הפחות**"].

אמנם, עדיין צע"ק **הלשון** "שיהי' שמן בנרות כדי כל השיעור לאחר **מעריב**", כאילו "מרויחים" ע"ז לצאת ידי הסוברים שיש להקדים מעריב לפני'. והדברים תמוהים, דהרי לא נחלקו כ"א איזה מהן קודם מצד דיני **קדימה** (תדיר ושאינו תדיר; שמא ישכח (להתפלל או להדליק); הקדמת דאורייתא לדרבנן, **וכיו"ב**), **ומשמעות** הדברים, שהוא דין **בזמן** ההדלקה שצ"ל לפני או לאחרי תפלת ערבית. אבל, יש להעיר שכ"ה בנוגע להקדמת מנחה לפני ההדלקה (בע"ש), שהוא דין בההדלקה שצ"ל לאחר מנחה כמו שתמיד קודם להדלקת המנורה (שע"ת ופמ"ג סתרע"ט – הובא בהערות למנהגי חנוכה שבס' המנהגים). ויש להעיר מהלשון במכתב זה גופא: "מהדרין . . להדליק אחר תפלת מנחה" (ולא כתב "**לפני תפלת ערבית**"). [ולהעיר, שבמנורה הדליקו מפלה"מ ואילך (ראה בסה"מ מלוקט ח"ב ע' יז הערה 12. וש"נ), אף שבחנוכה מקפידין שיהי' משתשקע החמה (וכמבואר בחסידות (ראה בסה"מ מלוקט שם. וש"נ) בטעם החילוק ביניהם). ונחלקו הראשונים אי כשירה **בלילה**, ועכ"פ כשנטמאה המנורה ודאי הדליקוה אחר צאה"כ (ראה בהנסמן באנציקלופדיא תלמודית ערך הדלקת המנורה ע' שטו). וכן להעיר, שבמנחות לו, א **משמע** שזמן התחלת תפילת ערבית הוא אחרי משתשקע לפני שתכלה, ואכ"מ].

ומצינו בכ"מ, שלאחר שחייבו להקדים (מצד דיני קדימה), נעשה עיקר זמנו כך. ולדוגמא: בנוגע לספה"ע, **שראוי** להקדים תפלת ערבית לפני' (שו"ע אדה"ז סתכ"ט סט"ז), והוא מצד דיני קדימה, ועכ"ז כתב אדה"ז (שם סכ"ו) ש"מיד שנסתלקה התפלה בקדיש שלאחרי' **חל עלינו מצות ספירה**". וי"פ דאכתי לא מטא זמני' עד שיתפלל (אף **דמותר** לספור קודם תפלת ערבית (שם סט"ז)). [ועד"ז (באו"א קצת): מותר לשתות קודם התפלה בשבת ויו"ט, וא"צ לקדש לפני', "כיון שעדיין לא הגיע זמנו שאין קדוש אלא במקום סעודה וסמוך לה, והרי

אוצר החכמה 13297

א"פ לו לאכול כלום קודם תפלת השחר" (שו"ע אדה"ז ספ"ט ס"ו). ועוד כיו"ב]. ועפ"ז י"ל שבנדו"ד, להדעות שצריך להקדים והתפלל ערבית, לא הגיע זמנו עד לאחר ערבית.

ועפ"ז צ"ל עוד, דמה שיהי' נר **דלוק** לאחר מעריב, ה"ז כאילו נדלק אז, וע"ד שכתבו הפוסקים בענין הקדמת ההדלקה מפלה"מ (בע"ש) – ראה שו"ת תרומת הדשן (סי' קג – הובא ברמ"א או"ח סתרע"ט ובנו"כ) ד"עיקר מצות נר חנוכה אינה בשעת הדלקה מבעוד יום אלא **בשהוי הדלקה שלאחר חשיכה היא קיום המצוה**", וההדלקה מבעו"י היא הכשר מצוה. וכעי"ז הוא בשו"ע אדה"ז סרס"ג ס"א (לגבי נרות שבת) ש"ההדלקה היא התחלה והכנה למצוה זו" (אבל, שם כתב שהמצוה היא ההנאה לאורה, וכ"ז ל"ש בנדו"ד – בנרות חנוכה). וראה בפמ"ג (או"ח סר"ג בא"א סקי"א) שבמצות נ"ח המצוה נמשכת כל הזמן גם לאחרי ההדלקה. ובחי' ר"ח הלוי על הרמב"ם (הלכות ביאת המקדש פ"ט ה"ז) מבאר עד"ז במנורת המקדש, שאין המצוה עצם ההדלקה, אלא שיהיו הנרות דולקים. אמנם, במקור חיים (סתר"ע סק"א) מחלק בין נרות המקדש, שמצותן שיהיו דולקים, לנרות חנוכה שמצותה מעשה ההדלקה). ומצאתי בבה"ג (הלכות חנוכה), שבכבתה קודם שקעה"ח הדר מדליק לה "משום דאדלקה בלא זמנה", ומשמע מדבריו שאם לא כבתה אינו מחויב לחזור ולהדליקה, אף שנדלקה שלא בזמנה (ראה בהגהות בן ארי' – בבה"ג הוצאת מכון ירושלים תשנ"ב – שתמה בזה, עיי"ש), כיון שנדלקה לשם מצות חנוכה, וסגי בזה שדולקת במשך זמן המצוה [ושאני עששית שהיתה דולקת שמכבה ומדליקה לשם מצוה (שבת כב, ב) כיון שלא הי' **ניכר** שההדלקה לשם מצוה, משא"כ בנדו"ד – **סמוך** לשקעה"ח (ראה עד"ז בחי' הרשב"א שבת כא, ב)]. ושוב מצאתי בשם הגרי"ז מבריסק (קונטרס המועדים ע' לח) שהוכיח ממסכת סופרים (פ"כ ה"ד) שיש להדליק **לפני** משתשקע החמה, בכדי שיהי' **דלוק** מיד בתחילת זמנו. [אבל, להעיר שבדא"ח (אוה"ת ח"ה ע' תתקמ. סה"מ תרנ"ד ע' צז. תר"ס ע' סג) הקשו במס' סופרים הנ"ל (ושם הביאו כן מס' טור ברקת הל' חנוכה. וצע"ק), והרי נ"ח זמנה **אחרי** שקיעת החמה דוקא, עיי"ש הביאור ע"פ דא"ח]. ומבואר דגם זמן ההדלקה היינו מה שיהי' דלוק, ולא מעשה ההדלקה. ועד"ז י"ל בנדו"ד. **ועכ"פ, גם בזה נראה עד כמה מדויקים דברי רבותינו נשיאנו גם בסגנון הלשון, שהם בהתאם לעומקה של הלכה.** ואכ"מ.

[ואת"ל כן, יש לומר עוד וליישב מה שאינו מובן במכתב הנ"ל, דלכאורה כיון שחשבון "חמשים מינוט" הוא ע"פ השיעור משקיעה"ח ועד חצי שעה אחר צאה"כ (וכדלקמן בפנים – בגליון הבא בעז"ה), א"כ העיקר חסר מן הספר, דהו"ל להזכיר ע"ד הדעות שמדליקין בתחילת שקיעה. ולהנ"ל י"ל, דאה"נ שאי"ז שייך לשיטה זו כלל, וחשבון "חמשים מינוט" הוא משך זמן תפלת ערבית וחצי שעה לאחמ"כ (ראה **עד"ז** בהזמנים בהלכה ח"ד ע' תקא הערה 41 שמשך זמן ערבית 20 דקות, עיי"ש שהביא סימוכין לשיעור חצי שעה (משך זמן ערבית (ע"פ מנחות לו, א) בצירוף זמן ביה"ש)). אבל, עפ"ז צ"ע הציון במכתב הנ"ל לסדר הכנסת שבת. ומחוורתא כדמעיקרא, שהחשבון הוא ע"פ השיעור משקיעה"ח עד ח"ש לאחר צאה"כ, ושלאור המחלוקת בנוגע לתפילת ערבית אי קודמת לנ"ח, מקדימין להדליק מתחילת שקיעה. ויש להוסיף בזה, דהרי י"א שזמן ערבית לרבנן משקיעה"ח ואילך (ראה הזמנים בהלכה פנ"ה). ועפ"ז אסור במלאכה כיון ששקעה החמה (סדר היום סדר תפילת מנחה), וא"כ ברוצה להקדים עליו להדליק **מיד** בתחלת שקיעה – לפני שמגיע זמן ערבית. ויש לדחות].

32) ראה לעיל הערה 6. אבל, אין לומר שהכוונה לסוף שקיעה ראשונה (ג' רבעי מיל לפני צאה"כ) כדעת כמה מהראשונים – שהרי כ"ז רק לדעת ר"ת וסייעתו, אבל לדידן דנקטינן כשיטת הגאונים, צ"ל דהיינו צאה"כ.

33) אף שדברי התוס' הנ"ל אליבא דשיטת ר"ת קיימא – ראה לעיל הערה 24. וי"ל, שבתוס' הנ"ל מוכיח בפי' "משתשקע החמה" גבי נ"ח, שהכוונה לסוף שקיעה "דאי בתחילת שקיעה עדיין הוא יום גדול והוה שרגא בטיהרא". אלא, שעל יסוד זה מוכח **גם** בנוגע לזמן ביה"ש, **ובזה** לא ס"ל כוותי', כפי שנתי' בארוכה בסדר הכנסת שבת בטעמי הדבר. ועפ"ז יומתק שמציין דוקא לתוס' הנ"ל, דשם הוכיחו כן ביחס להדלקת נ"ח **מצד עצמו וע"פ סברא** (דאל"ה ה"ז שרגא בטיהרא), ואי"ז שייך להפלוגתא בזמן ביה"ש (משא"כ במק"א (תוד"ה מנין – זבחים נו, א (ועוד)), שלא כתבו כ"א בנוגע **ללשון** "משתשקע". (אלא, שבגוף הסברא ד"שרגא בטיהרא" יש חולקין. – וראה בהזמנים בהלכה ח"ב ע' תקנט (ושם ע' תקנז הערה 16) שקו"ט מהו עיקר טעמו של ר"ת – דיוק הלשון או הסברא)).

*33) וראה לעיל הערה 21. ואף שבכ"מ מצינו בדא"ח ביאור הענין שלא ע"פ הלכה ושלא כמנהגנו [ומהם: תקיעה בשופר של יעל פשוט (לקו"ת נצבים מ, סע"א); טהרת נדה במים חיים דוקא (שם שלח מב, ב); ת"ח צריך שיהא בו שמינית שבשמינית (הוספות לתורה אור קכ, א. וראה בהנסמן באג"ק ח"א ע' רעח. וראה ג"כ שיחת שמחת ביה"ש תרצ"ב); נוסח "אור חדש על ציון תאירי" (שם שה"ש כ, ב); אמירת לשם יחוד לפני כל מצוה (שם דרושים לר"ה נה, ג)], והוא מכיון שספרי דא"ח אינם ספרי פסקי דינים (ראה לקוטי לוי"צ אג"ק ע' שה. אג"ק כ"ק אד"ש ח"ט ע' קסה. ועוד) מ"מ **מסתבר יותר** לומר שה"ז אליבא דהלכתא.

34) ראה הערה 33. לעיל הערה 24.

35) ראה לעיל הערה 15 בארוכה.

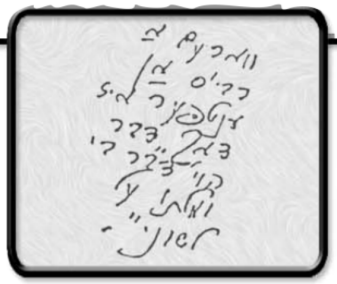

"וצ"ע מה קשה לו בזה"

כמות השמן בהדלקת נר חנוכה בערב שבת (ב) ● מוגש ע"י הרה"ת ר' יוסף ישעי' שי' ברוין, משפיע במתיבתא בסידני, אוסטרליה

אַ וואָרט פון רבי'ן
דיוקים בדברי והנהגות
כ"ק אדמו"ר שליט"א

תמצית וקיצור מגיליון הקודם*

בגליון הקודם התעכבנו לבאר מכתבו של כ"ק אד"ש (אג"ק חי"ב ע' ג), וזלה"ק: "בעש"ק חנוכה צ"ל שמן שידלוק לכה"פ חצי שעה אחר שקיעה"ח – כ"כ בלוח [כולל חב"ד]. וצ"ע מה קשה לו בזה". ולכאורה צע"ג, דהרי קיי"ל שבע"ש חנוכה צ"ל שמן בכדי שידלקו הנרות חצי שעה אחר **צאת הכוכבים**, וכמפורש בפוסקים. ומדוע כתב כ"ק אד"ש **ובפשיטות**, ש"צ"ע מה קשה", כאילו דבר פשוט הוא, שאפשר להסתפק בכך שידלקו חצי שעה אחר שקיעה"ח.

ולכאורה הי' אפ"ל ולייישב, שקאי להשיטות שזמן ההדלקה בשקיעה"ח, ובפרט שנתפשט המנהג כוותייהו, ומשום הכי סגי – מעיקרא דדינא – בחצי שעה אחר שקיעה"ח (סעיף א). אך, כד מעיינת שפיר, מוכח בכ"מ[א] דבאמת קיי"ל שזמנה בצאת הכוכבים (אלא שמנהגנו **להקדים** ולהדליק אחר שקיעה"ח, בכדי שההדלקה תהי' בין מנחה למעריב[ב], ומדייקים שידלקו הנרות חמישים דקות, עד חצי שעה אחר צאת הכוכבים). **ומפורש** כן בדא"ח שזמן הדלקתה בצאת הכוכבים[ג]. ולפ"ז[ד], הדרא קושיא לדוכתא, במש"כ כ"ק אד"ש, ש"צ"ע מה קשה לו בזה", אף שלהלכה צ"ל שמן כדי ח"ש אחר צאה"כ (סעיף ב).

שיעור 50 דקות – שיעור קבוע

ג. אבל, האמת יורה דרכו, שקושיא מעיקרא ליתא, וכדלקמן. ולהבין כ"ז יש להקדים תחילה, ולבאר מנהגנו שידלקו ביחס לתפלת ערבית והדלקת נ"ח. וכ"כ בהערות הת' ואנ"ש חוברת ב ע' 127. [אבל מש"כ שם שכ"ה גם כאשר מדליק **לאחרי** צאה"כ - נתבאר בגליון הקודם הערה 29 שלא כדבריו].

כן להעיר בהמבואר שם הערה *31 בשם הגרי"ז מבריסק, שיש להדליק לפני משתשקע, בכדי שיהיה **דלוק** מיד בתחילת זמנו - שבסה"מ מלוקט ח"ו (ע' סה ואילך) מבאר ע"פ דא"ח, שאינו מספיק **שיאירו** משתשקע החמה כ"א שצריך **להדליקם** אז.

ג) ראה בגליון הקודם מסה"מ תרע"ח. וכ"ה בסה"ש תשמ"ז שבהערה 1 כאן. (ויש להוסיף ציון הנ"ל להערה 32 בגליון הקודם). ומהרצאת הדברים בסה"ש הנ"ל משמע ג"כ שאי"ז רק ע"פ דא"ח, וכבכ"מ שמצינו בדא"ח ביאור הענין שלא ע"פ הלכה (כנ"ל הערה 33. ויש להוסיף ולציין ללקו"ש חל"ה ע' 206 הערה 22 בענין נצחון המלחמה בכ"ד כסלו) - כ"א, שכ"ה בנוגע להלכה.

ד) לאחר שי"ל גליון הקודם, העירני הרב יוסף יצחק שי' קעלער, שלדעתו **מוכרח** לומר דלדידן זמנה בשקיעה"ח, שהרי אדה"ז בסידורו פסק כהגאונים, וא"כ "**כל מקום** שהוזכר משתשקע החמה" - הוא בתחילת השקיעה (לשון הגר"א בביאורו לשו"ע או"ח סרס"א ס"ב) ולדעתו דהרב הנ"ל - ההוכחות שבגליון הקודם (שגם למנהגנו, עיקר מצותה במאה"כ) אינן מכריחות. ואכ"מ. אבל, כבר נת' בגליון הקודם הערה 24 (ועיי"ש הערה 33) דלכמה דעות מדליקין בצאה"כ דהגאונים. ויש להוסיף להנ"ל שי"א בדעת הפר"ח (ראה בגליון הקודם הערה 18) והגר"א (שם הערה 19) שמדליקין מצאה"כ, אף דס"ל נמי כשיטת הגאונים. וא"כ אזדא לה הוכחה הנ"ל.

ועוד זאת, שיש להוכיח שהלשון "משתשקע החמה" סובל לפעמים הפי' "צאת הכוכבים" (לא רק לר"ת וסייעתו), מדיני תענית ש"כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמי' תענית" (תענית יב, א), ונפסק להלכה (שו"ע או"ח סתקס"ב ס"א) שצריך להשלים עד צאה"כ (ועיי"ש בביאור הגר"א). ואף גם ההולכים לאור תורת אדה"ז שפסק בסדר הכנסת שבת כשיטת הגאונים בין לקולא ובין לחומרא, נוהגים להחמיר ולהתענות עד צאה"כ, ולא מצינו שקיבלו להתענות רק עד ביה"ש. (אלא שי"א שזהו מטעם ספק, ואף שספק דרבנן לקולא, הרי אין עושין ספק דרבנן לכתחילה, ובפרט דאיתחזק איסורא (ראה חכמת שלמה לשו"ע או"ח סתקס"ב שם. ועוד). ובאו"א קצת: שהוא לחוש לשקיעה"ח דר' יוסי, שהוא לאחר ביה"ש דר' יהודה (בי' הגר"א לשו"ע או"ח סרס"א שם). אבל, א"כ י"ל דהה"נ בנדו"ד לגבי חנוכה, שאף אם נאמר ד"משתשקע" הכוונה לתחילת שקיעה - אין עושין ספק דרבנן לכתחילה (ראה פמ"ג דלקמן בפנים סוס"ה. מאמ"ר סתרע"ב סק"א. ועוד. ולהעיר מלקו"ש חי"א ע' 322), וגם שיש לחוש לשקיעה דר' יוסי (ודלא כבי' הגר"א הנ"ל שכתב דחנוכה שאני (וכנראה, שהוא לחומרא שלא לאחר תחילת זמנו). ואדרבה - חנוכה ספיקו להחמיר כיון שהוא מדברי קבלה (חידושי מהרצ"א)).

*המ"מ והציונים לתמצית - פורטו בגיליון הקודם בהערות בארוכה. בהערות הבאות באים רק דברים שנתחדשו מאז.

א) ראה בגיליון העבר **בארוכה**. והמצויין שם בהערה *29 להתוועדויות תשמ"ז ח"ב ע' 128 - צריך להיות: סה"ש תשמ"ז ח"א 185. ולהעיר, שבסה"ש שם בהערה 79 מעתיק דברי המג"א (שבגליון הקודם הערה 6) דסוף שקיעתה היינו צאה"כ.

ב) בגיליון הקודם הערה 27 שקו"ט אודות מנהגנו להדליק בין מנחה למעריב. אבל, להעיר שבשיירי כנה"ג (או"ח סתרע"ב הגהות הטור סק"א), שמשם מקור השקו"ט אודות הקדמת ערבית להדלקת נ"ח או להיפך (כמובא במג"א ובשע"ת על אתר) כתב: "וכשראיתי דברים אלו [שאין להדליק לפני צאה"כ] חזרתי למנהגי להדליק אחר תפלת ערבית". ומשמע, ששקו"ט הנ"ל שייך גם להפלוגתא בפי' משתשקע החמה - שקיעה"ח או צאה"כ, ודלא כהנתבאר בהערה *31. לאידך, ע"פ הכלל שבתראי צריכים לפרש יותר, הרי שבאג"ק כ"ק אד"ש, כשנקט הל' "לאחר מנחה", וכיו"ב, מסתבר שהכוונה כפשוטה, מבלי שייכות להפלוגתא בפי' "משתשקע".

ולהמבואר שם הערה *31 - יש להוסיף שבמשמעות הל' בספר המנהגים (ועוד) "בין מנחה למעריב" ולא "לפני תפלת ערבית", משמע דתרוויהו איתנהו, שצ"ל הן לאחר מנחה, כמו שתמיד קודם להדלקת המנורה, כנ"ל בגיליון הקודם. ועוד זאת, שיש להקדימה לתפלת ערבית, מצד השקו"ט - בדיני קדימה -

הנרות חמשים דקות, כפי החשבון משקיעה"ח עד חצי שעה אחר צאה"כ, וכמבואר במכתב ק"ק אד"ש (אג"ק ח"י ע' קנג). והנה, לפום ריהטא צע"ק, דהרי משקיעה"ח ועד ח"ש אחר צאה"כ הוא הרבה יותר מ-50 דקות, ומהו החשבון ד-50 דקות[36]?

ואולי י"ל, דהשיעור ד-50 דקות מבוסס על חשבון הדקות משקיעה"ח עד צאה"כ, ע"פ המבואר בסידור אדה"ז (סדר הכנסת שבת), שהוא 24 דקות משקיעה הנראית (בימים השוים באי"), ו-20 דקות משקיעה האמיתית[37]. ועפ"ז, משקיעה"ח האמיתית עד אחר צאה"כ ה"ז כ-50 דקות באי"י[38].

ואף ששיעור זה משתנה לפי הזמן ולפי המקום, "ובמדינותינו"[39] כתב אדה"ז שהוא כ-34 דקות – עכצ"ל, שאין לנו אלא כמו ששיערו חז"ל **במקומם***[39], "משתשקע החמה ועד שתכלה רגל מן השוק – לשיעורא" (כלשון הגמרא שם)[40].

ליתר ביאור: הנה בזמנינו שמדליקין בפנים, ואין הפרסום אלא לבני הבית, כתבו הראשונים*[40] שאין להקפיד על סוף זמן ההדלקה ("עד שתכלה רגל מן השוק"), ויכול להדליק כל הלילה[41]. ונחלקו הפוסקים[42], אם בזמננו צריך להחמיר ג"כ **בשיעור** השמן, שיהא כשיעור משתשקע ועד שתכלה. אולם, אף

[ובלא"ה, הרי כתבו התוס' (ד"ה מנין - זבחים נו, א. ד"ה נפסל - מנחות כ, א) בנוגע לתעניות ש"קבלה היא בידנו" ו"מנהג אבותינו תורה היא", להשלים בצאה"כ דוקא, וא"כ, דוחק לקשר הנ"ל לחידושו דר"ת וסייעתו. וגם מ"ש באחרונים (ערוה"ש או"ח סתקס"ב ס"ט. שפת אמת (תענית שם)) להקהל ולהתענות רק עד בין השמשות (על סמך מ"ש קצת מהראשונים (וע' בבי' הגר"א הנ"ל)) - כבר כתבו, שהיינו רק להקל שלא להתענות עד צאה"כ דר"ת וסייעתו. (ראה בהנסמן פסקי תשובות סתקס"ב שם)]. ולהעיר מס' המנהיג (הל' חנוכה סקמ"ז) ד"משתשקע החמה" לגבי נ"ח הוא [לאחר ה' מיל] - **כתעניות**, דעד אז עדיין יום הוא וכשרגא בטיהרא. וכ"ה בב"ח (או"ח ר"ס תרע"ב) בשם המרדכי (אבל, בב"ח שם כתב שזהו רק לדעת ר"ת וסייעתו).

ואכן, מצינו בכ"מ בנוגע ללשון "שקיעת החמה" וכיו"ב שבדברי הרמב"ם, **שמוכרח** לומר שכוונתו לצאה"כ. אף דס"ל כהגאונים (כמ"ש בשו"ת מהר"ם אלשקר סצ"ו, הביאו אדה"ז בסידורו בס' הכנסת שבת. ואכ"מ) - ראה שו"ת שאג"א סי"ז בכוונת הרמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ד ה"א) ש"כיון ששקעה החמה נפסל הדם" (אבל, ראה אבן האזל שם). ולכאו', מוכח הוא ממש"כ הרמב"ם (פסוה"מ"ק פי"ח ה"י) ש"**חייב** עליהן משקיעה"ח", ואם כוונתו לתחזילת השקיעה, איך אפשר לחייבו כרת בביה"ש מספק. ועיי"כ ברמב"ם (ק"פ פ"א ה"ד) שכ' "עד סוף היום" [שבד"כ פירושו עד צאה"כ, ד"הא קיי"ל דעד צאה"כ יממא הוא" (לשון הגמרא - פסחים ב, א), והרי מה"ט דבר שמצותו כל היום כשר עד צאה"כ (כדמוכח במגילה כ, ע"ב. וראה בהנסמן באנציקלופדיא תלמודית ערך יום בתחילתו)]. ומפורש יותר במש"כ (שם ה"כ) "עד שתחשך".

וכ"כ האחרונים בנוגע ללשון הרמב"ם (תפלה פ"ג ה"ד) שאפשר להתפלל מנחה "עד שתשקע החמה", ובלא התפלל מנחה "עד ששקעה החמה" מתפלל ערבית שתים (שם ה"ט), דכוונתו לצאה"כ, כיון שדם נפסל בצאה"כ (כנ"ל בשיטת הרמב"ם. ודלא כערוה"ש או"ח סרל"ג ס"ט. קובץ עהרמב"ם שם). ובלשון המשנה (ברכות כו, א) "תפלת מנחה עד הערב" (אבל בתר"י (שם) פירשו שהכוונה לשקיעה"ח. וכ"ה בשיטת ריב"ב (שם). **ועוד**. ואכ"מ). [ואפי' את"ל דדם נפסל בתחילת שקיעה (ואכ"מ), הרי לדעת אדה"ז קיימינן השתא, ומפורש כתב בסידורו (בס' הכנסת שבת) שבשעת הדחק אפשר להתפלל מנחה בביה"ש (ולהעיר גם מרבינו חננאל (הובא בהגמ"י תפלה שם ה"ד סק"י) שזמן מנחה עד צאה"כ, אף שגם הוא סובר כשיטת הגאונים (אלא, שלדעתו מנחה כנגד קטורת נתקנה, ואכ"מ), אא"כ נאמר (בדוחק) שמש"כ אדה"ז הוא **בסתירה** לפס"ד הרמב"ם שלאחרי שקיעה"ח צריך להתפלל ערבית שתים]. ועי' בהגמ"י (שם ה"ז סק"י) בשם הראבי"ה ש"הרוצה לעשות כדברי **הגאונים** יכול להתפלל מנחה עד הערב, דהיינו **עד שקיעת החמה שהוא צאת הכוכבים**".

וכ"ה בנוגע ללשון הרמב"ם (תפילין פ"ד הי"א) ש"המניח תפילין לכתחילה לאחר שתשקע החמה עובר **בלאו**", שבודאי כוונתו לצאה"כ, דביה"ש ספק יום הוא. ראה בכ"ז בס' אור מאיר פ"ו ס"א סק"ב. וראה גם בהנסמן בשו"ת יחוה דעת ח"ה ע' קא. **ואכ"מ עוד**.

36) ראה בארוכה השקו"ט בזה בהערות התי' ואנ"ש חוברת ב ע' 126 ואילך. אלא, ששם לא נחתי להמבואר באג"ק שבפנים, כיון שעדיין לא היה בדפוס – ראה בגליון הקודם הערה 1.

37) ועפ"ז מובן הציון באג"ק הנ"ל לסדר הכנסת שבת.

38) וכיוון שזהו בימות החורף – ה"ז פחות **קצת**.

39) וכבר שקו"ט בכ"מ באיזה קו-רוחב מדובר בסידור שם. והארכתי בזה במק"א. ואכ"מ.

*39) ואף שנת"ל (הערה 12), ש"משתכלה" הוא בכ"מ לפי ענינו – י"ל בדוחק דהיינו רק לגבי זמן ההדלקה, "דאי לא אדליק מדליק", ולא לשיעור השמן. ועוד, דכ"ז רק בזמנם שדין השיעור הוא שידלקו הנרות עד שתכלה וא"כ ה"ז בכ"מ לפי ענינו; משא"כ בזמננו שלעולם ה"ז שיעור ח"ש, ה"נ בנוגע לשיעור 50 דקות, וכדלקמן בפנים. ובלא"ה, סתימת הרמב"ם והשו"ע ששיעורו קבוע "חצי שעה" – ראה רשימות שיעורים (קלמנסון) לחנוכה ס"ה, שהוא **ע"ד** סוף זמן ק"ש שנקבע שיעורו שלש שעות **בכ"מ**.

40) ועד"ז כתב בהערות התי' ואנ"ש שבהערה 36. [אבל, שם כתב דכ"ז רק כשמדליקין לאחר תחילת השקיעה, אבל כשמדליקין בתחילת שקיעה, הנה במקום שיש יותר מ-20 דקות מתחילת שקיעה לסופה, צ"ל יותר מ-50 דקות, ועיי"ש שזהו דיוק הלי "חמשים מינוט לכה"פ". ויש לדחות].

*40) תוד"ה דאי – שבת כא, ב. טור או"ח סתרע"ב. ועוד – נסמנו באנציקלופדיא תלמודית ערך חנוכה ע' שיא.

וגם מש"כ הרמ"א (סתרע"ב ס"ב) שטוב להזהר גם בזמן הזה – ראה בלבוש שם (סק"ב) שמשמע שהוא רק כשמדליקין בפתח בית החיצון. וכ"ה בבה"ל שם. ובלא"ה, משמעות הפוסקים, שמש"כ הרמ"א טוב להזהר – הוא רק משום "זריזין מקדימין למצות" (וע"ד מש"כ במאמ"ר (סתרע"ב סק"ב) בדעת השו"ע. וכ"ה ברשב"א ור"ן (שבת כא, ב) להדיא. ודלא כסברת מהר"ל בקונטרס נר מצוה, שהוא משום שעד אז בנ"א הולכים לבית חבריהם. ובסגנון אחר: לחוש לשיטת מהר"י בן פורת שבתוס' הנ"ל). ומה"ט בזמננו נהוג עלמא (כמנהגנו) להבדיל לפני הדלקת נ"ח (ראה בהנסמן בנטעי גבריאל חנוכה פמ"ו ס"א. אנציקלופדיא שם ע' שיט ואילך), אף דלכאורה הדלקת נ"ח הוי מצוה עוברת (כמ"ש בשו"ת אבנ"ז או"ח סימן תצט), כיון שבזמננו אי"ז מצוה עוברת כלל (שו"ת ויחי יוסף סימן מ. ומסתברא טעמי').

ודבר חידוש ראיתי במקור חיים הנדפס מחדש מכת"י (בקיצור הלכות לאו"ח סימן תרעב) שכוונת הרמ"א במש"כ "וטוב להזהר גם בזמן הזה" – היינו שלא **להקדים** לפני זמן ההדלקה. וצ"ע.

41) כל זמן שב"ב ניעורים (מג"א סתרע"ב – הובא בלקו"ש ח"ג ע' 817. (ושם – " סתרע"ג". ולכאו' הוא טה"ד. אבל כ"ה גם במהדו"ק דשיחה הנ"ל – נדפס בלקו"ש חל"ה ע' 319 הערה 12. וגם בגוכתי"ק דמהדו"ק הנ"ל – נדפס בתשורה לנישואין כ"ח כסלו תשנ"ה (ברוין-ליפסקער) ע' 36) ודלא כדעת החמד משה (שם)). וכ"כ באג"ק ח"כ ע' פג בתור פס"ד להלכה (ועיג"כ התוועדויות תשמ"ח ח"ב ע' 132).

איברא, שבחמד משה הוכיח כן מזה שהדר במקום שאין אנשים מדליק ומברך, דלכאורה המג"א פליג נמי אהא (ראה מג"א

אתי"ל כדעת רוב הפוסקים, וכסתימת השו"ע והרמ"א[43], שגם בזמננו צריך להקפיד בשיעור השמן כבזמנם, מ"מ חלוקים הם לדינא. דהרי כתב המג"א (או"ח סתרע"ב סק"ב) ש"אם הדליק זמן מה אחר שקיעה"ח א"צ ליתן שמן כ"כ רק עד שתכלה רגל מן השוק"[44]. אמנם, בזמננו שמדליקין בפנים, ובלא"ה ליכא פרסום להולכים בשוק – באם נאמר שצריך שיעור בשמן, צ"ל ששיעורו לעולם חצי שעה, גם כשמדליק לאחר שכלתה רגל, וכמפורש בפוסקים[45]. ומכיון שכן, ה"ה נמי למנהג חב"ד שנוהגים להחמיר ששיעורו 50 דקות (כשיעור שמשקיעה"ח ועד חצי שעה אחר צאה"כ – באי"י) **שלעולם** בעינן שיעור הנ"ל, ואינו תלוי לא בזמן צאה"כ בפועל, ולא בזמן שכלתה רגל מן השוק בפועל, כיון שהוקבע השיעור 50 דקות כבזמנם*[45]. וגם

סתרע"א סק"י. ועי' במור וקציעה שם שדחה דבריו). אמנם, בהתוועדויות תשמ"ט ח"ב ע' 83 נקט דההולך יחידי במדבר* ובבית האסורים נמי חייב בהדלקת נ"ח. ולכאורה קשיא דידי אדידי, במה שפסק שאינו מדליק כשב"ב ישנים.

ויש ליישב (ובפרט, שבהתוועדויות תשמ"ט הנ"ל הביא בחדא מחתא הפס"ד דצ"ל דוקא כשב"ב ניעורים), דחובת המצוה להדליק באופן שיתפרסם הנס, עד כמה שאפשר במצב זה. [ובלקו"ש ח"ג שם דצ"ל **ראוי** לפרסומי ניסא – היינו ראוי לפרסומי ניסא באופן שאפשר בזמן ובמקום זה]. ומשו"ה, כשב"ב ישנים לא יצא ידי"ח, כיון שאפשר להעירם, או שהי' ביכולתו להדליק לפנ"ז, כשהיו ניעורים (וכעי"ז כתב בנטעי גבריאל חנוכה פ"ג סקל"ה. ושו"ר משי"כ בזה ברשימות שיעורים (קלמנסון) לחנוכה סי"א). ומש"כ במג"א סתרע"א סק"י דבמדליק ברחוב כשלא באו אנשים לא יצא ידי"ח – שאני התם שכל ההדלקה הוא **רק** בכדי לפרסם הנס, ולא חובת גברא (ועפ"ז, ה"ז מקור נוסף לתקנת כ"ק אד"ש להדליק במקומות ציבוריים, וכדיוק לשונו דהמג"א – " רחוב" דוקא). או יאמר באו"א (ועפ"ז אזדא לה הוכחה הנ"ל) **דכשאפשר** לפרסם הנס יותר שאני, וא"כ כשלא באו אנשים לא יצא, כיון שסו"ס יש אפשרות שיבואו אנשים, משא"כ המדליק במקום שאין שם אדם, שאין באפשרותו לפרסם. ועצ"ע קצת (ומש"כ בבה"ל סתרע"א ד"ה ויש נוהגין – צע"ג הא מנ"ל).

אולם, בהתוועדויות תנש"א ח"ב ע' 48 כתב דזמן הדלקת נ"ח הוא לפני חצות דוקא, והוא כדעת הרש"ל שבמג"א הנ"ל, ודלא כמ"ש המג"א שתלוי באם ב"ב ניעורים. ואולי, היינו לחומרא נוספת להדליק דוקא לפני חצות, אבל אה"נ שגם אז צ"ל שב"ב ניעורים. אלא, שי"מ בדעת המג"א דעד חצות מברך אפי' כשישנים, דזהו זמן הדלקתה מעיקרא דדינא, ורק אחר חצות צ"ל דוקא ניעורים (ראה בהנסמן בנטעי גבריאל פ"ג סקל"ג). [ובפר"ח כתב, דטעמי' דמהרש"ל, כיון שעד חצות ישנם בנ"א שניעורים. וכעי"ז בשפ"א (שבת כא, ב) דמקצת בנ"א מצויין ברחוב עד חצות].

42) ראה בהנסמן באנציקלופדיא תלמודית שם ע' שיב.

43) ממש"כ (או"ח סתרע"ה ס"ב) שאם לא נתן כשיעור לא יצא ידי"ח, והרמ"א לא השיג על השו"ע. אבל מדברי הלבוש (סתרע"ב ס"ב) משמע שהבין בדעת הרמ"א שא"צ שיעור בשמן בזה"ז (עי' בא"ר בדעת הלבוש. והובאו דבריו לקמן בפנים ס"ד), אף שהו"ע כתב (בסתרע"ה ס"ב) שאם לא נתן כשיעור לא יצא, ובע"כ שהיינו רק מדין הגמרא. וראה לקמן הערה 45 בדעת הלבוש.

44) ראה לעיל הערה 15, שכן הוכיח הגרי"ז מבריסק מדברי הרמב"ם, עי"ש. וכן נפסק בפר"ח (סתרע"ב ס"ב). [ועי"ג"כ בשו"ת אבנ"ז (או"ח סתצ"ז אות ח) שלדעת הר"י פורת (תוד"ה דאי – שבת כא, ב) ועוד, ששלישנא בתרא ("לשיעורא") אפשר להדליק כל הלילה, באם מדליק **לאחר** שתכלה רגל, א"צ שיעור בשמן]. אבל בשו"ת אבנ"ז (או"ח סתקי"ד אות טז) כתב דלדעת התוס', גם כשמדליק לאחר שקיעה"ח צ"ל כשיעור, אבל אין הדין כן.

45) פר"ח שבהערה הקודמת. פמ"ג (סתרע"ב באו"א סק"ב) שכן המנהג. מאמ"ר (שם סק"ג). חיי"א (כלל קנד סכ"א). ועוד. [וצע"ק, שמסתימת דברי המג"א משמע שכ"ה גם בזמננו. וראה גם רשימות שיעורים (קלמנסון) לחנוכה סי"י. וי"ל].

ולכאורה צ"ב, דהרי כיון שמלכתחילה תיקנו עד שתכלה, ולא שיעור חצי שעה, ע"כ שאי"ז שיעור בהנר אלא בהמצוה (כנ"ל הערה 15), וא"כ, מדוע בזמננו צריך שיעור חצי שעה. ובסגנון אחר: מהיכן נובע שיעור זה, שלא תקנוהו חכמים כלל. ואולי יש ליישב, ע"פ לשון הלבוש (דלקמן בפנים ס"ד) שכ"שמדליקין בפנים אין חשש **כ"כ** בשיעור ובזמן ההדלקה .. **ונוהגין** שיהא בו שיעור לפחות שידליק בכדי ח"ש". ועפ"ז, שיעור חצי שעה שבזמננו הוא ממנהגא ולא מדינא. ולהעיר ג"כ מפמ"ג (שם באו"א סק"ג) **ו"ראוי** ליתן שיעור שמן בריוח שיהי' דולק שיעור ח"ש בלילה מצ"ה עד [שתכלה] רגל משוק". ובהגמ"י דפוס קושטא כתב ג"כ " **נכון** להזהר בשיעור", והיינו לכתחילה דוקא. אבל, ל"מ כן בפוסקים. ובאנציקלופדיא תלמודית (שם ע' שיג הערה 51) העירו מדברי האבנ"ז שבהערה הקודמת, דבמדליק לאחר שתכלה רגל – בזמנם – א"צ שיעור בשמן. אבל, אין הנושאים דומים כלל, דבזמנם גם להסברא דאפשר להדליק כל הלילה, ללישנא בתרא **מצותה** משתשתקע ועד שתכלה לשיעורא (עכ"פ לכתחילה כמ"ש באבנ"ז שם) כיון דלאח"ז אין הנס מתפרסם כ"כ, וא"כ לאחר שתכלה, אין דין שיעור כלל; משא"כ בזמננו שמדליקין בפנים, אין נפק"מ כלל אי כלתה רגל מן השוק, כיון שאין בני השוק רואים את ההדלקה. וק"ל.

*45) אף שאין הנדון דומה לראי', דהרי בשיעור ח"ש י"ל שקבעו שיעור אחיד לכל הזמנים ולכל המקומות, שתוך ח"ש מצאה"כ כלתה רגל מן השוק, ואף שבמציאות סידנא דארעא לאו חד הוא, והדברים משתנים בכ"מ ומקום לפי חשכת הלילה במקומם, מ"מ ה"ז ככל שיעורי חז"ל, שאא"פ לצמצם (ראה תוד"ה ועל – ב"ב כג, ב); משא"כ בנדו"ד, שתלוי בזמן שקיעה"ח וצאה"כ **בפועל**, מנ"ל לתלות בזמן הנשף באי"י, כיון שחובת נ"ח לכל הזמנים ולכל המקומות

---

*) אין להוכיח מזה דחובת נ"ח מוטלת על גוף האדם ולא רק על **הבית** (כדעת הב"ח או"ח סתרע"ו. וראה ערוה"ש סתרע"ז ס"ה. **ועוד**. וראה בהנסמן בנטעי גבריאל חנוכה רפ"ב), ממש"כ שגם בהולך במדבר חייב בהדלקת נ"ח – די"ל דמיירי באופן שיש לו בית, היינו אהל, במדבר. ובגוף הענין – מוכח בתוס' (ד"ה הרואה – סוכה מו, א. ועי' בתוס' הרא"ש שם) דחובת בית היא. וכ"מ בטו"ז סתרע"א סק"ב. ומש"כ בס' המאורות שבת סופ"ב ובארחות חיים אות יח (הובאו באנציקלופדיא תלמודית ערך חנוכה ע' רצג) שגם בספינה מדליק על שולחנו – י"ל דשאני ספינה דכביתו דמיא (ראה עד"ז בשו"ת מהרש"ם ח"ד סקמ"ו לגבי רכבת שמשלם עבורו. ועי' במשנ"ב סשס"ו סקי"ג (לענין אחר)). וי"ל דמש"כ רש"י (ד"ה הרואה – שבת כג, א) שבספינה מברך ברכת הרואה, מיירי כשאא"פ לו להדליק בספינה (ראה שו"ת מהרש"ם הנ"ל. מקראי קודש חנוכה סי"ח), ואפושי פלוגתא לא מפשינן. [ומש"כ המג"א סתרע"ו סקי"ד (מהב"ח הנ"ל – עי' מחה"ש שם) דחיובו מוטל על הגוף האדם – צ"ל דהיינו מצד ברכת הרואה (ובכלל –ברכת שעשה נסים (ושהחיינו)), דחייב **לראות** הנרות (וכמ"ש הרמ"א או"ח סתרע"ז ס"ג). וראה מקראי קודש חנוכה סכ"ג (בהררי קודש) שמה"ט צריך להדליק כשב"ב מקובצים יחד (ולא רק בכדי לפרסם הנס, כמ"ש בחיי"א כלל קנד ס"כ)].

כשמדליק לאחר שקיעה"ח**[45], צ"ל אותו סכום שמן – בכדי שידלקו הנרות 50 דקות[46].

שיעור חצי שעה – **מתחילת** זמן ההדלקה

ד. ומעתה, ניהדר אנפין למכתב דנן, בנוגע לכמות השמן בע"ש חנוכה. והנה, אף שכתבו האחרונים שצ"ל באופן שידלקו עד ח"ש אחר צאה"כ, מ"מ הם עצמם העידו שאין המנהג כן – ראה פמ"ג (סתרע"ט במ"ז סק"ב) ש"אין העולם נזהרים כמדומה בזה (ו)ראוי להזהר שיתן שמן או נר גדול שידלק ח"ש בצאת הכוכבים, וצריך עיון". ובמאמ"ר (סתרע"ט סק"כ) כתב ש"לא נתבאר בדברי הפוסקים (ו)אין העולם נזהרים בזה". ובבאר יעקב (סתרע"ט) כתב נמי, ש"המחבר לא הזכיר מזה . . והעולם אין נזהרים". וכתבו ליישב המנהג בכמה אנפי[47].

אולם סו"ס – למרות שלא נתפשט המנהג להחמיר – כתבו האחרונים הנ"ל, **שבנוגע למעשה** יש להיזהר שידלקו עד ח"ש אחר צאה"כ, וא"כ אין בהנ"ל משום ישוב מספיק לדברי כ"ק אד"ש בסתמא: "צ"ע מה קשה לו בזה". אבל, להנת"ל בארוכה יובן בפשטות, דהנה הטעם לחומרא הנ"ל הוא: א) בכדי שידלקו הנרות בזמן עיקר מצותן[48], ב) בכדי שיהי' בו שיעור חצי שעה[49], ג) בכדי שידלקו עד שתכלה רגל מן השוק[50].

והנה, כבר נת"ל (ס"ג) שבזמננו שאין הפרסום להולכים בשוק, אין שיעורו שידלוק **עד שתכלה**, כ"א שצ"ל שיעור חצי

ניתנה [אלא, שמצינו בכמה דיני זמנים דאזלינן בתר א"י (ולדוגמא: שקיעה האמיתית שבס' הכנסת שבת לאדה"ז). ואכ"מ]. וי"ל, דכיון דבזמננו נהגו בשיעור קבוע, בע"כ שאי"ז שיעור בהמצוה, שתהא דולקת עד שתכלה, כ"א שהוא שיעור בהנ"ח (ראה לעיל הערה 15 מהגרי"ז מבריסק), וא"כ ה"ז ככל שיעורי חז"ל, וקבעו שיעורו כבא"י. וי"ל עוד.

**45) להעיר מנטעי גבריאל פ"ג סק"ח דכ"ק אד"ש נוהג להדליק 20 דקות (או ח"ש) אחרי שקיעה"ח [ואם נאמר דזמן הנשף הוא כ-40 דקות – הרי לנו חמישים דקות מזמן הנ"ל עד ח"ש אחר צאה"כ].

46) ועפ"ז יובן הציון באג"ק ח"י (הנ"ל בפנים) ל"פמ"ג סתרע"ב א"א סק"ג" (וכן נסמן ג"כ בס' המנהגים ע' 70), דהנה בפמ"ג שם כתב ש"אף [כש]מדליק אחר [שתכלה] רגל משוק נמי יתן כשיעור ח"ש, עמ"ש באות ב". ובסק"ב שם: " האידנא ש[אין הכירא [להולכים בשוק, ורק] לבני הבית [כיון שמדליקין] בפנים, לעולם צריך שיעור ח"ש [אף כשמדליק זמן מה קודם שתכלה רגל]" .

ולכאו' צ"ב: א) דהרי בטעמא דמילתא שמדייקין שידלקו הנרות חמישים מינוט, כתב באג"ק שם, שהוא לצאת שתי הדעות בזמן ההדלקה (קודם תפלת מעריב או לאחרי), והיינו שמדליקין לאחר מנחה, ובאופן שיהי' שמן כדי כל השיעור לאחר מעריב (וכנ"ל בפנים ס"ב. וראה הערה *31), ומהי השייכות להמבואר בפמ"ג הנ"ל (ועכ"פ הו"ל לציין ולהראות מקום למש"כ בפמ"ג שם באו"א סק"א ע"ד שקו"ט הנ"ל בזמן ההדלקה). ב) גם צ"ע, דהרי הפמ"ג מיירי במדליק **לאחר** זמנו, וא"כ טפי ניחא לציין לדברי השו"ע (סתרע"ב ס"א) דמפורש שם שכשמדליק מפלה"מ ואילך (**לפני** זמנו) שצ"ל שמן שידליק עד שתכלה.

אבל להמבואר בפנים א"ש טובא, שכוונתו לומר שלמנהגנו שמשערים מתחילת שקיעה, וה"ז שיעור 50 דקות, הנה שיעור זה קאי גם במדליק לאחר צ"ה, וה"ז בדומה למש"כ הפמ"ג בסק"א שלעולם צ"ל שיעור ח"ש גם כשמדליק לאחר שתכלה (משא"כ בנוגע להשקו"ט בנוגע להקדמת תפלת ערבית להדלקת נ"ח, שמקורו **כבר** בכנה"ג, הובא במגא"א ועוד, וכנ"ל הערה 36). ויתירה מזו: הא גופא ששיעורו תמיד חמשים דקות, כפי החשבון מתחילת שקיעה ועד ח"ש לאחר צ"ה **בא"י**, אף ש"במדינותינו" יש יותר מ-20 דקות משקיעת החמה ועד ח"ש לאחר צ"ה – הוא על יסוד הפמ"ג הנ"ל בנוגע לשיעור ח"ש, שהוקבע השיעור ח"ש כבזמנם ומקומם. ואכ"מ.

47) ראה באר יעקב שבפנים. ועי"ש מש"כ ליישב ע"פ הברייתא (פסחים קיב, א) שאין יוצאים יחידי בלילה בלילי שבתות, וא"כ כלתה רגל מן השוק **לפני** ח"ש אחר צ"ה. אבל דבריו צע"ג, דהרי: 1) לא אישתמיט בשום מקום לחלק בהנ"ל בין לילי שבתות לשאר לילות, ועכ"פ **בזמנם** שהדליקו בחוץ, הו"ל לחלק בהכי. 2) עפ"ז, גם בלילי רביעית צ"ל כן. 3) ועיקר: הרי כ"ז רק בהולך יחידי, אבל מנין לנו שאין הולכים בשוק בחבורה. 4) גם צ"ע, דהרי שם גופא אמרו שמטעם זה צוה ר"י בר"י לרבי שלא יצא יחידי בלילה **כלל** [אף שזה הי' לאחרי עובדא דרחב"ד שם שגזר שלא יעברו בישוב כ"א בלילי רביעית ובלילי שבתות. וצע"ק. ואין לומר, דת"ח שאני משום חשדא (כבברכות מג, ב) דהרי בפסחים שם מבואר שאינו מטעם חשדא. ומש"כ בקו"א לשו"ע אדה"ז הלי שמירת גוף ונפש סק"א שיש לחוש בכל הלילות משום גזייתא, עי"ש – הוא רק אחר זמנו של אביי]. וכן נפסק ברמ"א יו"ד סקט"ז ס"ה (לכל אדם. אבל, ברמב"ם דעות פ"ה ה"ט כתב רק לגבי ת"ח. ועי' בלח"מ ה"ד שם). 5) ועוד צ"ע, שהרי לאחרי זמנו של אביי נגזר שלא יעברו בישוב **לעולם**, וא"כ בזמננו אין מקום שלא לצאת יחידי. אבל, ראה בקו"א לשו"ע אדה"ז הנ"ל, שיש לחוש לגזייתא (אף שלהרמ"א חיישינן האידנא **בכל** הלילות, כבקו"א שם). 6) ועוד יש להעיר שבלקו"ש חי"ט ע' 119 מבואר בדיוק לי' רש"י (עקב יא, יד) "שהכל מצויין בבתיהם", דאאפ"ל "שאין **דרך** בנ"א לצאת" (כבפירש"י בחקותי כו, ד) שהרי הולכין להתפלל ולבקר וכו' (עי"ש בהערה 27 המקורות דהנ"ל) כ"א **שרוב הזמן מצויין** בבתיהם (וגם בפירש"י בחקותי הנ"ל דקאי את"ח ש"עמלים בתורה", מבואר שם בהערה 28, שלא כתב רש"י "שאין יוצאין", **כלל** כ"א "שאין **דרך** כו' לצאת").

אמנם, **בכ"מ** (פירש"י בחקותי ועקב הנ"ל. מפרשים לויק"ר פל"ה, יו"ד. מפרשי התו"כ עה"פ בחקותי שם. מפרשי הספרי עקב שם. ודלא כפי' העיון יעקב תענית כג, א) מבואר שבלילי שבתות דוקא בנ"א מצויין בבתיהם (**ולא בלילי רביעית**), והוא מטעם אחר (משום איסור מלאכה ועונג שבת וכו'), ועפ"ז "אין אדם יוצא למלאכתו אפי' ב' או ג' אנשים ביחד" (גו"א לפירש"י בחקותי שם). [ודלא כהגירסא בפירש"י בחקותי שם: "בלילי רביעית ובלילי שבתות" – ראה במפרשי רש"י שם, וכנסמן בלקו"ש חי"ט ע' 116 הערה 10. וכן מתבאר מדיוק לי' רש"י (ד"ה (דכתיב) בעתם – תענית כג, א), שהשמיט "לילי שבתות", כיון שבלילי שבתות איכא טעמא אחרינא דאיסור מלאכה (וכמ"ש בחדא"ג מהרש"א תענית שם)].

48) ראה מחה"ש סתרע"ט סק"ב (הובא לקמן בפנים ס"ה). נשמת אדם כלל קנד אות ג. וכן מתבאר ממש"כ הלבוש (סתרע"ט שם) בטעם שמותר להדליק בע"ש מפלה"מ ואילך, כיון שהנר ידלק לאחר "משתשקע". ויש להוכיח כן מלשון התה"ד (דלעיל הערה *31) ש"בשהוי המצוה שלאחר חשיכה היא קיום המצוה". וכן מוכח גם מדברי הבה"ג (דלעיל הערה הנ"ל) שבכבתה קודם שקיעה"ח הדר מדליק לה, והיינו שאף בנדלקה שלא בזמנה מהני, כל שדולקת במשך זמן המצוה. ומצאתי שכדברי הבה"ג כ"ה גם בס' הנייר לחד מקמאי (הוצאת מכון ירושלים תשנ"ד – ע' לד).

49) להדעות שצ"ל שיעור בשמן גם בזמננו, כנ"ל בפנים (ס"ג). ופשוט.

שעה, וגם במדליק מעט קודם שתכלה בעינן שיעור שלם. ומינה, דגם במדליק לפני זמן צאה"כ (וכבע"ש), שבשיעור חצי שעה לבד סגי. ואכן, כ"ה בפמ"ג (סתרע"ב באו"א) שבע"ש אם נתן רק שיעור ח"ש מצומצם יצא, וכ"כ בשפת אמת (ד"ה קסבר כבתה אין זקוק – שבת כא, ב). ולכאורה צ"ל דקאי בזמננו שמדליקין בפנים, דהרי כשמדליקין בחוץ, שיעורו – עד שתכלה[51].

אלא, שעדיין יש מקום לבע"ד לחלוק, דאף שנותן בו שיעור ח"ש, מ"מ כיון שמדליק קודם זמנו, לא דלקו הנרות בזמן עיקר מצותן – בלילה[52]. אבל, אי משום הא לא איריא, דהרי אפשר "באווארענען" ענין הנ"ל, ע"י שנזהר שידלקו **עד צאה"כ**. ובהכי מיושב מש"כ החמד משה (סתרע"ט) ש"יש לאחר ההדלקה כל מה דאפשר, וליתן שמן ג"כ שתדלק עד אחר סוף השקיעה עכ"פ, דהיינו צאה"כ, **ואז יוצא ידי כולם**". ובמחה"ש (סתרע"ט סק"ב) הקשה עליו, דהרי צ"ל כדי ח"ש **אחר** צאה"כ. ולהנ"ל מובן, ששיעור ח"ש מתקיים גם לפני צאה"כ, ובכדי שידלקו הנרות בזמן עיקר מצותן סגי במה שדולק בצאה"כ[53].

ואף שעדיין יש בזה מקום עיון, כיון שיתכן שצ"ל חצי שעה לאחרי זמן עיקר מצותן[54] – הנה כל כי האי אפושי חומרא לא מפשינן[55]: להחמיר שגם בזה"ז צ"ל שיעור בשמן[56], ולהחמיר ששיעור ח"ש צ"ל דוקא לאחרי זמן עיקר מצותן, ושעיקר מצותן הוא בצאה"כ דוקא ולא קודם, אף שרבו הסוברים שזמנה משקיעת החמה (כנ"ל ס"א).

ועפ"ז*[56] – שבזמננו סגי שידלקו חצי שעה, כל שדולקים עד צאה"כ – בהכרח לומר, שהמבואר בשו"ע (או"ח סתרע"ב ס"א) ש"אם הוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה, ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק" – היינו רק בזמנם, שהפרסום הוא לאנשים שבשוק, משא"כ בזמננו א"צ שמן כ"כ, וע"ד שנתבאר בנוגע לכמות השמן בע"ש[57].

ואף שלכאורה דבר חידוש הוא, וכל כי האי הו"ל לפרושי בהדיא – מצאתי שהדברים **מפורשים** בלבוש (סתרע"ב ס"ב), שבהמשך לפס"ד השו"ע הנזכר, כותב: "ואנו שמדלקים בפנים אין חשש כ"כ בשיעור ובזמן ההדלקה . . ובלבד שיהא בו שידליק זמן מה שלא ידליק ויכבה מיד, ונוהגים[58] שיהא שיעור לפחות שידליק בכדי ח"ש". ואכן, באו"ר (שם סק"ה) תמה בדבריו, "דרמ"א לא כתב [שלדידן אין להקפיד] אלא בזמן [ההדלקה] ולא בשיעור [השמן] . . ונ"ל, דגם הלבוש לא קאמר אלא כשמדליק קודם שקיעת החמה, שצריך ליתן שמן עד שתכלה [כפסק השו"ע הנ"ל], דלדידן א"צ כ"כ, רק יתן [שמן בכמות] כמו [שנותנים כש]מדליק אחר שקיעה [והיינו שידלקו חצי שעה] כדמסיק [הלבוש] ונוהגים [שיהא שיעור לפחות שידליק בכדי ח"ש]". הרי לנו דברים מפורשים, שבזמננו שמדליקים בפנים א"צ להקפיד כ"א ליתן שיעור ח"ש, אף שמדליק קודם שקיעה. אלא שבנדו"ד – בלוח כולל חב"ד – עדיף טפי שהחמירו שיהא בו כמות חצי שעה **אחר שקיעה**. [ויתירה מזו, שעפ"ז יוצא שה"ז דולק עד צאה"כ, כיון שלפי אופק א"י (מקום כתיבת הלוח[59]), יש פחות מחצי שעה בין שקיעה"ח ועד צאה"כ[60]].

ואף שבקצור שו"ע (סקל"ט סי"ז) ועוד, כתבו שכשאינו דולק עד שתכלה רגל מן השוק – ח"ש אחר צאה"כ – ה"ז ברכה לבטלה – כבר כתב במסגרת השולחן על קצור שו"ע (שם סקי"ד) ד"אין זה ברור כל כך", והוא ע"פ דברי הפמ"ג הנזכרים. ובהכרח לומר, שלא דקו, ולחומרא, דבאמת גם כשדולק עד צאה"כ (או ח"ש אחר שקיעה"ח) סגי. וכנראה העתיקו בסתמא פס"ד השו"ע (הנ"ל) ש"צ"ל שמן עד שתכלה" אף שאינו שייך כ"א בזמנם.

---

50) ראה במחה"ש שבהערה 48. וכן הבין בדעת המג"א בפמ"ג (סתרע"ט באו"א סק"ב). ומצאתי, שכ"ה כבר בס' הנייר (שבהערה 48 - עמ' לג) בשם "השר" (מקוצי) ש"בע"ש יעשה אותן ארוכות לפי שמדליקין מבעו"י וצריך שימשכו עד שתכלה רגל מן השוק". ובעצם, כ"ה **בשו"ע** (דלקמן בפנים ומקורו מארי"ח הל' חנוכה) בנוגע להדלקה שמפלה"מ (בימות החול).

51) וכן העירו באנציקלופדיא תלמודית שם ע' שיז הערה 119. ומסתברא טעמייהו.

52) כנ"ל הערה 48.

53) ומדוייק מש"כ החמד משה ש"יוצא ידי **כולם**".

54) כמ"ש במחה"ש הנ"ל. וראה שו"ת אבנ"ז (או"ח סק"ד אות יח) דלדידן דצ"ל שיעורא צריך שידלקו עד שתכלה, כמו למ"ד דלא בענין שיעורא שצריך שידלקו קצת אחר שקיעה"ח. לאידך, כתב מיד לאח"ז שצ"ל שמן שידלוק "**קצת** משחשיכה".

55) וזהו, נוסף להשקו"ט אי בכלל קי"ל שצריך שיעור בשמן כיון שיתכן שללישנא קמא א"צ – ראה ראבי"ה סתתקע"ב שנהגו לעשות נרות קטנים, ומשמע שמברכים עלי' (ראה אנציקלופדיא תלמודית שם ע' שי הערה 8. וש"נ). ובדע"ת מברזאן (ר"ס תרעב) כתב, דהוי ס"ס, ספק אי צריך שיעור בשמן, ואפי' את"ל שצריך, נחלקו בנוגע לזמננו. ולהעיר, שגם ללישנא בתרא ("לשיעורא") כתב בשו"ת אבנ"ז שבהערה 44, דלדעת הר"י פורת אין השיעור מעכב, והוא רק לכתחילה [אבל ראה מש"כ האבנ"ז בסתק"ד אות טו בסופו]. ובפמ"ג (סתרע"ה במ"ז דק"ג) כתב שאינו חוזר ומברך כשאין לו שמן כשיעור, דספק ברכות להקל.

56) ובפרט, להסברא שהשיעור בזמננו, הוא רק ממנהגא ולא מדינא, כנ"ל הערה 45.

*56) ובאמת, יש להוכיח כן מזה שאפשר להדליק כל הלילה (ראה לעיל הערה 41) כל עוד לא עלה השחר (שו"ע או"ח סתרע"ב ס"ב). ומשמע שגם תוך ח"ש לעלות השחר מותר להדליק ולברך, אף שלא ידלקו הנרות ח"ש בזמן מצותן (שו"ת שבט הלוי ח"ח סקנ"ו סק"כ. והוכיח כן מלשון המשנ"ב סתרע"ב שם סקי"א). ועייג"כ שו"ת התעוררות תשובה (מהדורת תש"נ – ח"ג סתס"ג (אלא שהו"ע כתב (שם) דיכול להדליק גם אחרי עלוה"ש כל שלא האיר היום). והעירו ע"ז בהערות המו"ל (עקבי סופר) שם). וכ"ז דלא כמ"ש בתורת היולדת פנ"ד סוס"ז.

57) אלא, שצל"ע מס' הנייר (שבהערה 50) שבהמשך למש"כ ש"לדידן שאנו מדליקין בפנים ואין שייך היכרא רק לבני הבית יכול להדליק עד עמוד השחר כ"ז שבני הבית ניעורים" (וכדעת המג"א שבהערה 41 – כתב ש"בע"ש יעשה אותן ארוכות לפי שמדליקין מבעו"י וצריך שימשכו עד שתכלה רגל מן השוק". ומשמע ברור, שכ"ה גם לדידן. ובדוחק י"ל דלצדדין קתני, דמש"כ בנוגע לע"ש קאי כשמדליקין בחוץ. עוי"ל בדוחק, דמילתא באפי נפשה קאמר, **שבכלל** צריך שימשכו עד שתכלה, ולא קאי אע"ש. וכ"ז דחוק ביותר.

ומחוורתא, דקאי רק בזמנם כשהדליקו בפתח בית החיצון, וא"כ סו"ס יש **קצת** הכירא לבני רה"ר, וכמ"ש הטור (סתרע"ב בסופו), ומשו"ה "צריך שימשכו עד שתכלה". אבל, בזמננו שמדליקין בבית החורף (כמ"ש בד"מ סתרע"א אות ט. סתרע"ב סק"ד. ב"ח סתרע"ב שם), אין מקום כלל להחמיר שידלקו עד שתכלה רגל מן השוק כיון שבלא"ה אינו נראה לבני השוק. והרי מצינו כו"כ חילוקים לדינא בין ההדלקה בפתח בית החיצון לבית החורף (ראה בד"מ וב"ח הנ"ל).

58) בדיוק לשונו - ראה לעיל הערה 45.

59) ראה שיחת שבת חנוכה תשכ"ט, דלוח כולל חב"ד שייך לאזור ירושלים.

קיום מצות הדלקה – משקיעת החמה

ה. ובעומק יותר: דהנה באמת הדבר עדיין דורש ביאור, דסו"ס כיון דקיי"ל להלכה דזמן הדלקה בצאה"כ, וקיי"ל להלכה שגם בזמננו צריך שיעור ח"ש – מנא לן להקל בשיעור ח"ש, שבשיעור ח"ש אחר שקיעה"ח סגי, דלכאורה צ"ל שיעור ח"ש לאחרי זמן מצותן, שהוא מצאה"כ ואילך, וכמ"ש להדיא במחה"ש (סתרע"ט סק"ב) ד"מה שדולק קודם צאה"כ, נהי דהוי הכשר מצוה ורשאי לברך הואיל וא"א בענין אחר, מ"מ **ידי מצוה לא יצא במה שדולק קודם צאה"כ . .** [וא"כ] לדידן דגם בזה"ז מצריכים שיעור, ה"ה בע"ש . . צ"ל בה שמן כשיעור שתדלק חצי שעה אחר צאה"כ".

ויובן בהקדים הטעון ביאור במנהגנו להדליק בין מנחה למעריב, ושידלקו הנרות חמשים דקות עד ח"ש אחר צאה"כ (כנ"ל בארוכה), דלכאורה – "לדעת המפרשים דמשתשקע החמה היינו בצאת הכוכבים, איך אפשר להדליק קודם לזה, כיון שהדלקה עושה מצוה" (לשון השאלה באג"ק דלקמן). ומצינו ששאלה זו עלתה על שולחן מלכים, ונשאלה אצל כ"ק אד"ש. וזהו תוכן תשובת כ"ק אד"ש (אג"ק ח"י ע' רכח): "הנה צודק הוא אם הי' כמה זמן לפני זה, וכמו[61] קודם פלג המנחה, משא"כ כשמדליקין לפ"ע זמן ההדלקה בערב שבת שאפילו לדיעה הנ"ל יוצאים בזה". ומבואר מזה*[61] שגם להדעות שזמן ההדלקה בצאה"כ – היינו עיקר מצותה, אבל אם רצה להדליק קודם לכן – סמוך לשקיעה"ח – מדליק, ויוצא בזה יד"ח ההדלקה, כשם שמדליקין נ"ח בע"ש קודם שתשקע החמה[62]. [לאידך, כשמדליק הרבה לפני זמן ההדלקה ("כמו קודם פלג המנחה") לא יצא יד"ח, וצריך לכבותו ולחזור ולהדליקו, כיון שהדלקה עושה מצוה, והטעם לכך בפשטות, הוא, לפי שסמוך לשקיעה"ח יש בו משום פרסומי ניסא, לפי שניכר שלצורך חנוכה הודלקו[63], משא"כ לפנ"ז ה"ז "כשרגא בטיהרא"].

ועפ"ז, אתי שפיר טובא, והכל על מקומו יבא בשלום, דכ"ק אד"ש לשיטתי אזיל. כלומר: כיון שמנהגנו להדליק, גם בימות החול, לפני צאה"כ, על כרחנו לומר, דלדידן מקיים מצות הדלקתה גם לפני זמן צאה"כ כיון שהדלקה עושה מצוה (ודלא כסברת המחה"ש דהוי רק הכשר מצוה). [אלא **שמנהגנו להחמיר** שידלקו חמשים מינוט עד ח"ש אחר צאה"כ[64]].

ועפ"ז מובן היטב, מש"כ בלוח כולל חב"ד, דבלוח הנ"ל קאי לשיטתו (ולמנהגנו – הנזכר בלוח) שגם הסוברים שזמנה מצאה"כ מודים שאפשר להדליק משקיעה"ח ואילך, ומכיון שכן,

---

60) כמבואר בסדר הכנסת שבת לאדה"ז.

61) בדיוק לשון כ"ק אד"ש "**כמו** קודם פלה"מ" – אפ"ל, דגם לאחרי פלה"מ ה"ז רק בדיעבד, ורק במי שטרוד (עי' בב"ח סתרע"ב), והובא בשו"ע (שם) רק בשם "יש מי שאומר". ולהעיר מהשקו"ט אם לברך כשמדליק לאחר פלה"מ – ראה בהנסמן בנטעי גבריאל חנוכה פ"ג סי"א. וז"כ כ"ק אד"ש, דאפי' לאחרי פלה"מ, באם הוא זמן **רב** לפני צאה"כ ("**כמו** קודם פלה"מ") אין להקדים, אבל כשמדליק סמוך לשקיעה"ח (וכ"ש לאחרי שקיעה"ח) ודאי יוצאים יד"ח גם לכתחילה.

ויש להעיר, דכעי"ז כתב המשנ"ב בבה"ל ר"ס תרעב, אלא שלא כתב כן בדעת השו"ע. אמנם באג"ק שם משמע דס"ל כן גם להשו"ע. ובאמת, כ"ה בחי' הרשב"א והריטב"א ובר"ן (שבת כא, ב) **שסמוך לשקיעה** מדליק, ואי"ז בכלל "שלא יקדים", וכמו בע"ש (אלא דאיירי בשקיעה שני'. ואכ"מ). ובשלטי הגיבורים (שם) כתב שכ"ה "דעת **רוב** הפוסקים". ועפ"ז, הדלקת הנרות בע"ש אינו שייך לזה **שבדיעבד** מותר להדליק מפלה"מ, ואדרבא - מקום להחמיר שלא להדליק עד סמוך לשקיעה. וכ"כ במור וקציעה (סתרע"ג). וכ"ה בפסקי הגר"א (וראה מש"כ במועדים וזמנים ח"ב ע' קנג).

אבל, בהתוועדויות תשמ"ה ח"ב ע' 962 מבאר בארוכה (ועי"ש, ההוראה בעבודת האדם), דאף שמפלה"מ ה"ז רק בדיעבד, אבל בע"ש כיון שאא"פ כדיעבד דמי (והוא ממאירי שבת כא, ב. שו"ת תה"ד סק"ב. לבוש או"ח ר"ס תרעב. ב"ח שם). ועי' בב"י ובמג"א סתרע"ט שמדליקין "**בעוד היום גדול**" (ובמג"א שם דהיינו אחר פלה"מ. אבל י"פ בדוחק, שכוונתו לומר דכשמדליק מבעו"י יזהר לכה"פ שיהא אחר פלה"מ, דאל"ה לא יצא אפי' בדיעבד, אבל לכתחילה ודאי צ"ל סמוך לשקיעה"ח).

62) וכדברי הראשונים שבהערה 61, וכנ"ל שם שכ"ה דעת רוב הפוסקים. אלא שבאג"ק מחדש, שכ"ה גם לדעת השו"ע, אף שכתב "לא מאחרין ולא מקדימין". וצ"ל דהיינו רק כשמקדים **טובא**. וכ"כ גם במשנ"ב (סתרע"ב סק"ג). וס"ל לכ"ק אד"ש שמוכרח הוא בדעת השו"ע, דאל"ה כיון שהדלקה עושה מצוה איך אפשר להקדים ולהדליק בע"ש קודם שקיעה"ח [ואף שלהשו"ע עצמו, מותר להדליק בע"ש לאחרי שקיעה"ח, דס"ל כר"ת וסייעתו שעדיין יום הוא – הרי כשאינו בקי בשיעור ביה"ש, צריך להחמיר ולקבל שבת מתחילת שקיעה (כנפסק בשו"ע או"ח סרס"א ס"ג)].

אלא, שבדעת השו"ע הי' אפ"ל כהסברת התה"ד (שבהערה הקודמת) דהיכא דאא"פ שאני, וה"ז רק הכשר מצוה [ובאו"א קצת: כהסברת האחרונים (ברכ"י סתרע"ב סק"א. חמד משה סתרע"ט **ועוד**) שמעיקרא כך תיקנו להדליק בע"ש קודם שקיעה"ח כיון שבכל חנוכה יש שבת (ועפ"ז אולי ה"ז גם מצוה ממש ולא רק הכשר מצוה. אבל בחמד משה מבאר כן בכוונת תה"ד הנ"ל) ושם מפורש דהוה רק הכשר מצוה. אולם, גם בשפ"א שבת כא, ב כתב בדעת התה"ד דה"ז קיום המצוה ממש. וכדעת הט"ז (או"ח סתרע"ג סק"ט) שכתב לחלוק על תה"ד ד"מיקרי אותה שעה זמן התחלה . . וזהו לא מיקרי הכשר מצוה אלא מצוה ממש הוה"].

אמנם, באג"ק הנ"ל מבואר יתירה מזו, דבאמת אי"ז מספיק, דסו"ס כיון שהדלקה עושה מצוה, עכצ"ל דזמנה ממש הוא, עכ"פ בע"ש (או בשעת הדחק כיון דאא"פ בענין אחר). וראה ברשימות שיעורים (קלמנסון) לחנוכה ס"ה בסופו. ועי"ש באג"ק שמציין לפמ"ג (באו"א ר"ס תרע"ב), ושם מבואר ממש כדברים הללו (והועתקו דבריו לקמן בפנים).

63) כמ"ש בראשונים שבהערה 61.

64) ועפ"ז צ"ל, דלא נחית כאן לחומרא זו ע"פ מנהג חב"ד, ונקט כפי שהוא מצד עיקר הדין, וכנ"ל הערה 17. גם י"ל, דבפו"מ כיון שמדליקין נ"ח לפני נרות ש"ק, כנפסק בשו"ע או"ח סתרע"ט, והרי זמן הדלקת נש"ק הוא לכה"פ 18 דקות קודם שקיעה"ח (לקו"ש חט"ז ע' 577) א"כ ה"ז לערך 50 דקות. אבל, ראה לעיל הערה 1 **שבלוח כולל חב"ד שלפנינו דייקו לכתוב שלמנהגנו צ"ל חמשים מינוט לאחרי שקיעה"ח, עיי"ש הביאור בזה**. כן להעיר שבהתוועדויות תנש"א ח"ב ע' 67 כתב שבע"ש צריך שיעור כפול כשעה. ויל"פ בכמה אנפי (מזמן הדלקת נרות ש"ק עד ח"ש אחר שקיעה"ח; למנהגנו שצ"ל חמשים מינוט אחר שקיעה"ח). וכ"ה בסה"ש תשמ"ח ח"א ע' 177, שצריך שידלקו הנרות שיעור שלם במשך השבת. ומחוורתא כדמעיקרא שבלוח מבואר כפי שהוא מעיקרא דדינא. ובאמת, ממקומו הוא מוכרע, כי בלוח כולל חב"ד דאז (שנת תשט"ז – המדובר באג"ק כאן, ועד"ז בשאר השנים) כתבו "ח"ש אחר שקיעה"ח (ועי' בליל ב' דחנוכה)", והכוונה – שבליל ב' דחנוכה בלוח הנ"ל מובא מנהגנו לחוש שידלקו חמשים מינוט. ועפ"ז יוצא, שמעיקר הדין סגי בח"ש,

בח"ש אחר שקיעה"ח סגי[65]. בא וראה כיצד דברים הללו מפורשים בפמ"ג (סתרע"ב באו"א סק"א): "והנה בע"ש אם לא נתן רק שיעור ח"ש מצומצם, ולא ידליק בלילה ח"ש י"ל דיצא, [ד]הא אם כבתה ע"ש קודם הלילה אין זקוק, משא"כ בחול כה"ג ועי' סימן תרע"ג בט"ז אות ט. [ולפי סברא זו ה"ז דין מיוחד בע"ש כיון שכבתה בע"ש אינו זקוק לה. אולם ישנה סברא נוספת שמועילה גם לימות החול כדלקמן:] ומיהו כיון דהדלקה [עושה] מצוה, א"כ ודאי מפלג [המנחה] בשעת הדחק הוה זמנה [שהרי בשעת הדחק מותר להדליק מפלה"מ, ובהכרח לומר שבשעה"ד ה"ז זמן ההדלקה כיון שהדלקה עושה מצוה], א"כ י"ל דיעבד כשנתן שיעור שמן ח"ש לבד די [כיון שיש ח"ש מזמן ההדלקה, ואף שלכתחילה יש לחזור ולהדליק כיון שלכתחילה אין זה זמנה, מ"מ] (ו)אין חוזר ומברך עכ"פ"[66].

אלא, שהפמ"ג לשיטתו, שבאמת זמן ההדלקה בצאה"כ, ורק בשעת הדחק – ובע"ש – זמנה מפלה"מ, וכמש"כ הוא עצמו (שם) ד"בין השמשות אין להדליק ואין ספק דרבנן לקולא"[67]. אבל, לדידן, אף שזמן ההדלקה בצאה"כ, מ"מ מקדימין ומדלקין בימות החול משקיעה"ח ואילך, ובע"כ שה"ז זמן ההדלקה לכתחילה (אלא **שעיקר** מצותה – בצאה"כ), ומשו"ה סגי שידלקו ח"ש אחר שקיעה"ח.

ומעתה, מובן עומק כוונת כ"ק אד"ש "**וצ"ע מה קשה לו בזה**", דממנ"פ, באם ס"ל להשואל, שצ"ל שמן עד שתכלה רגל מן השוק, כסתימת משמעות האחרונים, ובע"כ הטעם כיון שאין קיום המצוה עד צאה"כ – א"כ הו"ל להקשות על עיקר דברי הלוח שנוהגין להדליק לאחרי שקיעה"ח, וא"כ "מה קשה לו **בזה**" דוקא. ונמצינו למדים שוב בפעם המי-יודע-כמה איך שעמקו דברי כ"ק אד"ש במאוד, ועד כדי כך, שמעיקרא לא נכנס לשקו"ט וכו', כיון שאצלו הדברים ברורים ומאירים כשמש, ובאופן שמלכתחילה אין מקום לקושיא. אלא, שאצל אנשים כערכנו יש צורך לעיין ולבדוק בחיפוש בתר חיפוש וליקוטי בתר ליקוטי, להבין עומק דבריו הקדושים, לדעת על נכון, איך מתאימים הם לעומקה של הלכה. ודו"ק, כי קיצרתי במקום שאמרו להאריך.

אוצר החכמה 13297

ומנהגנו – לדייק שידלקו חמשים מינוט. [ומצאתי (בבדיקה בלוחות כולל חב"ד שבספריית אגו"ח חב"ד) שרק משנת תשכ"ה ואילך דייקו לכתוב שידלקו חמשים מינוט אחרי שקיעה"ח].

65) והעירני הרב שמואל שי' קראוס, שראה לוח שערך הגרא"ח ז"ל נאה (מחבר לוח כולל חב"ד) שי"ל בשנת תרצ"ב (ואינו שייך למנהגי חב"ד וכו'), ושם כתב שצ"ל שמן בע"ש חנוכה שידלקו "עד חצי שעה אחר צאת הכ[ו]כבים" (אף שבלוח כולל חב"ד דשנה הנ"ל - נמצא בספריית אגו"ח חב"ד - מובא כבאג"ק כאן "ח"ש אחר שקיעה"ח"). והדברים מתיישבים להפליא, כיון דהתם קאי להמנהג שמדליקין בצאה"כ. אבל לדידן, שמדליקין בשקיעה"ח, אף אם נאמר שעיקר מצותה בצאה"כ (כנ"ל בפנים ס"ב), בהכרח לומר שזמנה משקיעה"ח ואילך כיון שהדלקה עושה מצוה וק"ל.

66) וצע"ק, דבלא"ה לדעתו אינו חוזר ומברך, כנ"ל הערה 55.

אוצר החכמה 13297

המשך "**חסידים מספרים**" מעמוד 9

שניאורסאהן (איש עליז בטבעו), היה רגיל להציג את דמותו של ר' אלתר, כיצד היה עומד בביטול מוחלט בפני הרבי. ואיך מיהר בחרדת קודש להסיר קוצים שנתפסו בבגדי הרבי כשהלך להשתטח על ציון האור החיים בתשעה באב תרפ"ט.

בשליחותו של הרבי

באחת ההתועדויות בשבת נחמו דיבר הרה"ח הרה"ת שנ"ז שי' גפני וסיפר: לפני כשלושים שנה הזדמן להרה"ח ר' בן ציון ע"ה שמטוב לשבות בבני ברק, ואכל בביתי סעודת שבת.

כאשר סיימנו את הסעודה, נתלויתי אליו לבית כנסת חב"ד (שברח' רש"י) שבו התפלל בבוקר. במהלך הדרך (ברח' אור החיים) הבחין באיזה בית כנסת אחר, ושאלני לאיזה חוג הוא שייך? השבתי: של חסידי ברסלב.

"כיון שזה של חסידים ניכנס לשם בשליחות הרבי" – אמר בהתעוררות, וכך עשינו.

בסיום התפילה ניגש לגבאי ואמר, שהוא שליח של הרבי מליובאוויטש, על כן שיתן לו לישא דברים לפני המתפללים. הלה נתבטל מפני התוקף והאמת, וללא אומר ודברים נתן לו את רשות הדיבור (אף שבשנים ההם לא היה זה חזיון נפרץ שידברו מחוג אחר בבית הכנסת שלהם).

ר' בענצ'ע נעמד ודיבר בהתלהבות על כך שהוא נשלח אליהם מאת נשיא הדור ואמר איזה דברים בחיות גדולה.

בסיום התפילה ניגש לגבאי ואמר, שהוא שליח של הרבי מליובאוויטש, על כן שיתן לו לישא דברים לפני המתפללים. הלה נתבטל מפני התוקף והאמת, וללא אומר ודברים נתן לו את רשות הדיבור. ר' בענצ'ע נעמד ודיבר בהתלהבות על כך שהוא נשלח אליהם מאת נשיא הדור...

כסף קדוש ששייך לרבי

סיפר הרה"ח ר' משה שי' גרינברג מבני ברק: שמעתי מהתמים הרה"ח ר' ישראל ע"ה "נעוולער" (לוין), שהחסיד הגביר ר' שמואל ע"ה גוראר'י הזהיר את בניו: אל תבזבזו מכספי כי זה אינו רכושי, אלא הוא כסף קדוש ששייך לרבי.

*

סיפר הרה"ח ר' זלמן לייב שי' אסטולין בשם להבחל"ח הרב יעקב ע"ה לנדא: בהתוועדות אחת הכריז כ"ק אדמו"ר (הרש"ב) נ"ע שיתנו מעות לצדקה "על דעתי".

הניח איזה גביר מחסידי פולין סכום כסף גדול על השולחן. היו באותו מעמד עוד כמה גבירים, גם הם מחסידי פולין, שלא נזדרזו להוציא כספם.

בהמשך ההתוועדות לקח הרבי מעט מהסכום שהניח הגביר ההוא והשיב לו את היתר. כשראו הגבירים האחרים שסכום המעות שנטל הרבי אינו גדול, רצו גם הם לתת, אך הרבי סירב להצעתם, ואמר: עתה כבר מאוחר לענין.

הודפס מאוצר החכמה